МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

на тему: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ, ЯКІ ВІДВІДУЮТЬ ПОЗАШКІЛЬНІ ГУРТКИ

Виконала: студентка IV курсу,
групи 6.0533-з-с2
спеціальності 053 – Психологія
освітньої програми: 053 Психологія
Репка Єлизавета Вікторівна
Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, кандидат пед. наук Самсонова О.О.
Рецензент: канд. психол. наук, доцент кафедри психології Скрипаченко Т. В.

Запоріжжя – 2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти: бакалавр
Спеціальність: 053 Психологія
Освітня програма: Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри психології

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

_____

«____»_____2026 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНЦІ

Репці Єлизаветі Вікторівні

Тема роботи: Психологічні особливості емоційного стану дітей молодшого шкільного віку, які відвідують позашкільні гуртки

керівник роботи Самсонова О.О., кандидат пед. наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти,

затверджені наказом ЗНУ від «08»12 2025 року №1780-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: проаналізувати психологічні особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку; розкрити зміст понять образу Я, мотивації та емоційного стану в психології; охарактеризувати психологічне значення позашкільної діяльності у розвитку особистості дитини; провести емпіричне дослідження образу Я, мотивації та емоційного стану дітей молодшого шкільного віку; проаналізувати та інтерпретувати отримані результати дослідження; розробити практичні рекомендації для батьків і керівників гуртків.

5. Перелік графічного матеріалу: 16 таблиць, 10 рисунків.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання прийняв
Вступ	Самсонова О.О., доцент		
Розділ 1	Самсонова О.О., доцент		
Розділ 2	Самсонова О.О., доцент		
Розділ 3	Самсонова О.О., доцент		
Висновки	Самсонова О.О., доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	грудень 2025р.	Виконано
2	Робота над вступом	січень 2026р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	січень 2026 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	лютий 2026 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	березень2026 р.	Виконано
6	Написання висновків	квітень 2026 р.	Виконано
7	Передзахист	травень 2026 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	травень 2026 р.	Виконано

Студент _____ Є. В. Репка

Керівник роботи _____ О. О. Самсонова

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ І. І. Менсітов

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота бакалавра: 52 сторінки, 10 рисунків, 16 таблиць, 69 джерел, 4 додатка.

Об'єкт дослідження: психологічний розвиток дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: психологічні особливості образу Я, мотивації та емоційного стану дітей молодшого шкільного віку, які відвідують позашкільні гуртки.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості образу Я, мотивації та емоційного стану дітей молодшого шкільного віку, які відвідують позашкільні гуртки.

Гіпотеза дослідження систематичне відвідування позашкільних гуртків сприяє формуванню більш позитивного образу Я, вищого рівня мотивації та більш сприятливого емоційного стану дітей молодшого шкільного віку.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення наукових джерел); емпіричні: для діагностики використано комплекс методик, описаних у працях О. М. Гріньової та Н. В. Гриньової (зокрема проєктивні методики «Автопортрет», «Кактус» та опитувальники на визначення рівня мотивації); методи якісного аналізу результатів.

Наукова новизна бакалаврської роботи полягає у комплексному аналізі взаємозв’язку образу Я, мотивації та емоційного стану дітей молодшого шкільного віку в умовах позашкільної діяльності.

Галузь використання: результати дослідження можуть бути використані практичними психологами закладів загальної середньої та позашкільної освіти, педагогами, а також батьками для оптимізації емоційного стану та розвитку позитивного образу «Я» дітей.

МОЛОДШИЙ ШКІЛЬНИЙ ВІК, ЕМОЦІЙНИЙ СТАН, ОБРАЗ Я, МОТИВАЦІЯ, ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА, ГУРТКОВА РОБОТА, ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ.

SUMMARY

Repka Ye.V. Psychological Characteristics of the Emotional State of Primary School Children Attending Extracurricular Activities.

The qualifying work consists of Introduction, 3 Chapters, Conclusion, References (69 items, 0 of foreign origin), 4 appendices on 13 pages. The qualifying work volume is 72 pages long, 52 of them – main text. There are 16 tables and 10 illustrations.

The qualifying work provides a theoretical survey and describes experimental research on the psychological characteristics of the self-concept, motivation, and emotional state of primary school children who attend extracurricular activities.

The research object: psychological development of primary school children.

The research subject: psychological characteristics of the self-concept, motivation, and emotional state of primary school children attending extracurricular circles.

The research goal: to theoretically substantiate and empirically investigate the psychological specifics of the self-concept, motivation, and emotional state of younger students engaged in extracurricular activities.

The research tasks are:

1. To analyze the psychological characteristics of development in primary school children.
2. To clarify the conceptual essence of the self-concept, motivation, and emotional state in psychological science.
3. To characterize the psychological significance of extracurricular activities in a child's personality development.
4. To conduct an empirical study of the self-concept, motivation, and emotional state of primary school children.
5. To analyze and interpret the obtained research results.
6. To develop practical recommendations for parents and leaders of extracurricular circles.

Chapter 1 «Theoretical foundations of the study of self-concept, motivation, and emotional state of primary school children» provides a theoretical analysis of personality development, formation of the «I-image», motivational sphere, and the impact of extracurricular activities on these processes.

Chapter 2 «Organization and methods of empirical research» describes the stages of the study, the sample, and the diagnostic toolkit, including projective techniques («Self-Portrait», «Cactus») and motivational questionnaires.

Chapter 3 «Analysis and interpretation of research results» presents a qualitative and quantitative analysis of the children's self-concept, motivation levels, and emotional states, concluding with practical recommendations for psychologists and educators.

Key words: primary school age, emotional state, self-concept, motivation, extracurricular education, extracurricular activities, psychological characteristics.

ЗМІСТ

ВСТУП 8
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ Я, МОТИВАЦІЇ ТА ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ 11
1.1. Психологічні особливості розвитку особистості дитини молодшого шкільного віку 11
1.2. Образ Я та його формування у дітей молодшого шкільного віку 14
1.3. Мотиваційна сфера молодших школярів 17
1.4. Емоційний стан дітей молодшого шкільного віку та його вплив на особистісний розвиток 20
1.5. Роль позашкільної діяльності на формування образу Я, мотивації та емоційного стану дитини 24
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 30
2.1. Організація та етапи емпіричного дослідження 30
2.2. Методи та методики дослідження 32
РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ 38
3.1 Аналіз особливостей образу Я дітей молодшого шкільного віку 39
3.2.. Аналіз мотиваційної сфери дітей, які відвідують позашкільні гуртки 41
3.3. Аналіз емоційного стану дітей молодшого шкільного віку 42
3.4. Узагальнення результатів дослідження 45
3.5. Практичні рекомендації для батьків та керівників гуртків щодо психологічного супроводу молодших школярів 47
ВИСНОВКИ 50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 53
ДОДАТКИ 60

ВСТУП

Актуальність дослідження. Насамперед зазначимо, що сучасний освітній простір України характеризується стрімкою варіативністю, де роль позашкільної освіти стає дедалі вагомішою. У зв'язку з цим виникає необхідність комплексного психологічного аналізу розвитку особистості дитини саме в умовах позашкільних гуртків. Молодший шкільний вік (6–10 років) вважається сензитивним періодом, адже саме в цей час закладається фундамент самосвідомості, формується образ Я та розвивається емоційна регуляція.

Зупинімося докладніше на особливостях самосприйняття дитини. Як стверджують дослідники (М.Й. Варій, Р.С. Кацавець, Ю.Ю. Усік, Р.В. Павелків), у цей віковий період відбувається активна кристалізація уявлень про власну соціальну значущість. Разом з тим, образ Я молодшого школяра має ситуативний характер: з одного боку, він значною мірою залежить від оцінок дорослих, а з іншого - від успішності у провідних видах діяльності. При цьому розвиток самостійності як вольової риси дозволяє дитині відчути себе реальним суб’єктом власних досягнень.

Далі необхідно розглянути роль мотиваційної сфери. За даними С.Й. Костю та Г.П. Васяновича, мотивація пізнавальної діяльності тісно пов’язана з емоційним досвідом успіху, до того ж, формування внутрішньої мотивації, заснованої на щирому інтересі, здебільшого найефективніше реалізується саме в умовах позашкілля. Саме завдяки цьому дитина отримує можливість самореалізації поза межами шкільного формалізму.

Окрім того, важливим компонентом є емоційний стан. Емоційне благополуччя та зниження рівня тривожності безумовно виступають необхідними умовами для здорового розвитку. Особливо в сучасних реаліях, позашкільна освіта стає ресурсом формування стресостійкості та психологічного благополуччя. Водночас хронічне напруження може гальмувати активність і впевненість у собі, через що ця проблема потребує глибшого вивчення.

Перш ніж перейти до визначення мети, варто зауважити, що в працях Г. П. Пустовіта та О. В. Биковської позашкілля розглядається як специфічне середовище, що ґрунтується на принципах добровільності та ситуації успіху. Згідно з нормативними документами МОН України, така діяльність є чинником гармонійного розвитку дитини. Однак, аналіз наукових джерел засвідчує, що питання взаємозв'язку образу Я, мотивації та емоційного стану переважно вивчалися в контексті школи, тоді як позашкільний сектор на сьогодні залишається вивченим недостатньо.

Отже, актуальність дослідження зумовлена потребою теоретичного осмислення та емпіричного виявлення психологічних особливостей дітей, які відвідують позашкільні гуртки. Здійснений аналіз дає змогу дійти висновку, що отримані результати матимуть вагоме значення для практичної роботи психологів і педагогів.

Об'єкт дослідження: психологічний розвиток дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: психологічні особливості образу Я, мотивації та емоційного стану дітей молодшого шкільного віку, які відвідують позашкільні гуртки.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості образу Я, мотивації та емоційного стану дітей молодшого шкільного віку, які відвідують позашкільні гуртки.

Гіпотеза дослідження: систематичне відвідування позашкільних гуртків сприяє формуванню більш позитивного образу Я, вищого рівня мотивації та більш сприятливого емоційного стану дітей молодшого шкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психологічні особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку.
2. Розкрити зміст понять образу Я, мотивації та емоційного стану в психології.
3. Охарактеризувати психологічне значення позашкільної діяльності у розвитку особистості дитини.

4. Провести емпіричне дослідження образу Я, мотивації та емоційного стану дітей молодшого шкільного віку.

5. Проаналізувати та інтерпретувати отримані результати дослідження.

6. Розробити практичні рекомендації для батьків і керівників гуртків.

Методи дослідження:

1. Теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення наукових джерел);

2. Емпіричні: для діагностики використано комплекс методик, описаних у працях О. М. Гріньової та Н. В. Гриньової (зокрема проєктивні методики «Автопортрет», «Кактус» та опитувальники на визначення рівня мотивації).

3. Методи якісного аналізу результатів.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі взаємозв'язку образу Я, мотивації та емоційного стану дітей молодшого шкільного віку в умовах позашкільної діяльності.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання результатів дослідження у практичній діяльності психологів, педагогів і керівників позашкільних гуртків з метою створення психологічно сприятливого середовища для розвитку дитини.

Структура кваліфікаційної роботи бакалавра складається зі вступу, 3 розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 69 найменувань і 4 додатка на 13 сторінках. Загальний обсяг основного тексту – 52 сторінки. Робота містить 16 таблиць і 10 рисунків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ Я, МОТИВАЦІЇ ТА ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1 Психологічні особливості розвитку особистості дитини молодшого шкільного віку

Молодший шкільний вік охоплює період приблизно від 6 до 10 років і розглядається як один із ключових етапів у становленні особистості дитини. Саме тоді відбувається перехід від дошкільного дитинства до систематичного навчання, що суттєво змінює соціальну ситуацію розвитку, характер провідної діяльності та систему міжособистісних взаємин з оточенням: дитина набуває нової позиції - позиції учня, яка передбачає зростання вимог до її поведінки, відповідальності, самоорганізації, самоконтролю та орієнтації на оцінювання результатів діяльності [8; 40; 61]. Таким чином, провідною діяльністю у молодшому шкільному віці стає навчальна діяльність, у процесі якої дитина засвоює не лише систему знань, умінь і навичок, а й нові соціальні ролі, норми поведінки та способи саморегуляції.

Навчальна діяльність виступає важливим чинником формування довільності психічних процесів, розвитку відповідальності, цілеспрямованості та усвідомлення власних досягнень і можливостей [10; 40]. Водночас для гармонійного розвитку дитини цього віку зберігають значущість ігрова, творча та рухова діяльність, які забезпечують емоційну насиченість, підтримують пізнавальний інтерес і сприяють самовираженню особистості. Як зазначає В. О. Моляко, творча активність у молодшому шкільному віці є не лише формою дозвілля, а важливим засобом подолання вікових труднощів і способом особистісного зростання, що особливо яскраво реалізується в умовах позашкільного середовища [1].

Разом з тим, у когнітивному розвитку молодших школярів також відбуваються суттєві якісні зміни: спостерігається поступовий перехід від наочно-образного до словесно-логічного мислення, зростає здатність до аналізу, порівняння, узагальнення та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Ключовим центральним новоутворенням цього віку є інтелектуальна рефлексія - здатність усвідомлювати не лише результат дії, а й спосіб її виконання. Разом з тим, О. Л. Туриніна [63] акцентує увагу на тому, що пізнання залишається емоційно забарвленим. Зокрема, дитина демонструє високу когнітивну зацікавленість, якщо інформація має для неї особистісну значущість. Увага при цьому стає більш довільною, хоча пам'ять ще значною мірою спирається на логічні опори та наочність.

Необхідно розглянути й інше фундаментальне новоутворення - довільність психічних процесів. Якщо вище шла мова про рефлексію як інтелектуальну здатність, то тут йдеться про вольовий аспект. Згідно з дослідженнями О. П. Сергєєнкової [60], у цей період відбувається принциповий перехід від імпульсивного «хочу» до свідомого «мушу». Дитина вчиться підпорядковувати свої дії правилам і планувати їх. Проте, ці процеси ще мають нестійкий характер. Потім, якщо саморегуляція не отримує належної підтримки, виникає внутрішній конфлікт. З одного боку, дитина прагне відповідати нормам, а з іншого - її стримує вікова імпульсивність. Недостатня сформованість цих механізмів здебільшого проявляється в емоційній напруженості [25].

Далі важливо звернутися до структури самосвідомості. Передусім йдеться про формування «образу Я» та самооцінки. Дитина починає усвідомлювати себе як окрему, соціально значущу одиницю. Незважаючи на те, що самооцінка все ще спирається на думку вчителів, вона поступово стає більш диференційованою. Як пише Р. В. Павелків [34], розвиток самостійності як вольової риси безпосередньо залежить від можливості вибору. Наприклад, право дитини самій обрати гурток чи спосіб виконання творчого завдання зміцнює її позитивний «образ Я».

Щодо емоційного розвитку, то він характеризується високою лабільністю. Успіх окрилює, а невдача сприймається як катастрофа. За дослідженнями С. Н. Саржевського [57], емоційні стани молодших школярів тісно корелюють з їхньою діяльністю. У зв’язку з цим актуальним стає використання психолого-педагогічних технологій, як-от арт-терапія, ігрова корекція та казкотерапія, які дозволяють стабілізувати емоційний стан [55].

Також неможливо оминути вплив соціального середовища. За даними Р. П. Федоренка [66], емоційна підтримка в сім'ї та в закладі позашкільної освіти створює навколо дитини так зване «поле психологічної безпеки»., завдяки чому дитина отримує простір для ініціативи, якої часто бракує в суворо регламентованій школі. Узагальнені психологічні особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку за основними сферами подано в таблиці 1.1:

Таблиця 1.1 - Психологічні особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку

Сфера розвитку	Основні психологічні особливості
Когнітивна	Перехід до логічного мислення, розвиток рефлексії, формування наукових понять
Емоційна	Чутливість до оцінок, потреба у визнанні, формування стресостійкості
Особистісна	Становлення «Образу Я», розвиток самостійності [21] та вольової регуляції
Творча	Активізація уяви, здатність до створення оригінального продукту [48]
Соціальна	Засвоєння соціальних норм через групу однолітків [30]

Таким чином, молодший шкільний вік є сензитивним періодом інтенсивної трансформації всіх сфер психіки. Здійснений аналіз дає змогу дійти висновку, що саме поєднання навчання з творчістю в позашкіллі створює оптимальні умови для стабілізації емоційного стану та розвитку позитивного «образу Я», що зумовлює доцільність подальшого розгляду цих феноменів у нашому дослідженні.

1.2 Образ Я та його формування у дітей молодшого шкільного віку

Проблема образу Я є однією з центральних у психології особистості, оскільки відображає систему уявлень людини про саму себе, власні якості, можливості, досягнення та місце в системі соціальних відносин. Образ Я розглядається як складне, динамічне утворення самосвідомості, що формується в процесі діяльності, спілкування та взаємодії з освітнім і соціальним середовищем [10]. Він виступає психологічною основою саморегуляції поведінки, мотивації діяльності та емоційного благополуччя особистості [21]. У структурі образу Я традиційно виокремлюють когнітивний, емоційно-оцінний і поведінковий компоненти. Когнітивний компонент пов’язаний з уявленнями особистості про власні риси, здібності та можливості; емоційно-оцінний - зі ставленням до себе, рівнем самооцінки, самоприйняття та рівнем домагань; поведінковий - з проявами самоставлення у діяльності, соціальній взаємодії та саморегуляції поведінки [10]. Ю.Ю. Усік підкреслює, що саме самооцінка та рівень домагань є базисом активності дитини, визначаючи її готовність братися за складні завдання або, навпаки, уникати їх через страх невдачі [65]. Узгоджений розвиток зазначених компонентів є необхідною умовою становлення цілісної та позитивної Я-концепції.

У молодшому шкільному віці образ Я перебуває на етапі активного формування та характеризується конкретністю, ситуативністю й значною залежністю від зовнішніх оцінок [8]. Самосприйняття дитини часто ґрунтується на окремих результатах діяльності та реакціях значущих дорослих, що зумовлює нестійкість самооцінки й підвищену чутливість до схвалення або критики [60]. Як зазначають О. П. Сергєєнкова та В.М. Поліщук, у цьому віці дитина поступово переходить від оцінювання себе за окремими діями («я добре малюю») до більш узагальнених особистісних характеристик («я старанний», «я здібний»), однак цей процес ще не є завершеним і потребує підтримки з боку дорослих [40].

Важливу роль у формуванні образу Я відіграє емоційний досвід дитини. За В. Г. Панком і Д. Д. Романовською, позитивне самосприйняття тісно пов’язане з емоційною саморегуляцією, психологічним комфортом і відчуттям безпеки. Часті позитивні емоційні переживання, переживання ситуації успіху, підтримка та прийняття з боку значущих дорослих сприяють формуванню стійкого позитивного образу Я, тоді як емоційна напруженість, тривожність і досвід хронічних невдач можуть призводити до заниженої самооцінки та негативного самоставлення [35; 55].

Особливе значення у вивченні образу Я молодших школярів має проєктивна сфера. Як стверджує Н. В. Гриньова, через малюнкову діяльність дитина часто несвідомо транслює власне ставлення до себе, внутрішні конфлікти та емоційні переживання. Проєктивні методи дозволяють виявити латентні особливості образу Я, які ще не можуть бути повноцінно вербалізовані дитиною, що є важливим для діагностико-корекційної роботи психолога [16].

Як зазначалось вище, значну роль у формуванні образу Я відіграє соціальна взаємодія з однолітками та дорослими. У молодшому шкільному віці розширюється коло «значущих інших»: окрім батьків, важливими фігурами стають учителі, керівники гуртків і ровесники. За даними В.В. Москаленко, образ Я дитини значною мірою має характер «дзеркального Я», коли уявлення про себе формується через призму оцінок і ставлення соціального оточення. У процесі спільної діяльності дитина отримує зворотний зв’язок, навчається співвідносити власні уявлення з оцінками інших, розвиває соціальну рефлексію та усвідомлення власної значущості у групі [30].

Водночас формування образу Я не обмежується рамками формального шкільного навчання. У працях Г. П. Пустовіта та О. В. Биковської позашкільна освіта розглядається як особливе освітньо-виховне середовище, що ґрунтується на принципах добровільності, інтересу та творчої активності [48].

У позашкільному середовищі відсутня жорстка система оцінювання, дитина має право на помилку, що знижує рівень тривожності та створює умови для формування позитивного самосприйняття. У такому контексті «дзеркальне Я» дитини збагачується новими позитивними оцінками та визнанням її творчих здобутків, що здатне нівелювати можливі негативні наслідки шкільної неуспішності та зміцнювати віру у власні сили. У гуртковій діяльності образ Я формується не лише через результат, а й через сам процес діяльності, відчуття власної значущості, прийняття та визнання з боку педагогів і однолітків. Це сприяє зміцненню емоційно-оцінного компонента образу Я та розвитку впевненості в собі [6; 46].

Узагальнену характеристику структури образу Я та особливостей прояву його основних компонентів у молодшому шкільному віці подано в таблиці 1.2:

Таблиця 1.2 - Структура образу Я та її особливості у молодшому шкільному віці

Компонент образу Я	Зміст	Особливості	Ключові чинники
Когнітивний	Знання про себе, свої риси та здібності	Конкретність, перехід до перших узагальнень	Навчальні успіхи, оцінка вчителя
Емоційно-оцінний	Самооцінка, рівень домагань, самоприйняття	Нестійкість, залежність від «ситуації успіху»	Підтримка батьків, схвалення гуртківців
Поведінковий	Спосіб репрезентації себе світу, саморегуляція	Орієнтація на зразок, пошук схвалення	Статус у групі, самостійність у творчості

Отже, образ Я у дітей молодшого шкільного віку є динамічним психологічним утворенням, що формується у взаємодії когнітивних уявлень про себе, емоційного досвіду та соціальних впливів. Позашкільна діяльність виступає важливим ресурсом його становлення, оскільки поєднує виховний, емоційний і ціннісний потенціал, забезпечує дитині досвід успіху,

самореалізації та особистісного зростання. Зрештою, це зумовлює логічну необхідність подальшого аналізу мотиваційної сфери та емоційного стану молодших школярів у контексті позашкільної діяльності.

1.3 Мотиваційна сфера молодших школярів

Мотиваційна сфера є однією з провідних складових психологічного розвитку особистості дитини, оскільки визначає спрямованість її діяльності, рівень активності, наполегливість у досягненні мети та ставлення до навчання й інших видів діяльності. У молодшому шкільному віці мотивація перебуває на етапі інтенсивного формування та трансформації: від переважно ігрових і ситуативних спонукань до поступового усвідомлення навчальних, соціальних і особистісно значущих цілей [40]. Характер мотиваційної сфери в цьому віці значною мірою зумовлюється віковими особливостями розвитку, соціальною ситуацією, освітнім середовищем і змістом діяльності, у яку включена дитина [10].

Насамперед зазначимо, що в психолого-педагогічній літературі мотивація розглядається як складна система внутрішніх і зовнішніх спонукань. Як стверджує С. Й. Костю [26], для молодших школярів характерним є специфічне поєднання пізнавальних та соціальних мотивів. Разом з тим, ці прагнення часто залишаються нестійкими та значною мірою залежать від зовнішніх умов. Зупинімося докладніше на цьому аспекті, адже саме співвідношення внутрішньої та зовнішньої мотивації є визначальним для розвитку дитини.

З одного боку, зовнішня мотивація у цьому віці здебільшого пов’язана з оцінюванням, вимогами та контролем з боку дорослих. Незважаючи на те, що вона може бути ефективною на початкових етапах навчання, такий тип спонукання характеризується нестійкістю. З іншого боку, внутрішня мотивація ґрунтується на щирому інтересі до самої діяльності та прагненні до самореалізації. На думку Г. П. Васяновича [11], гармонійний розвиток

особистості можливий лише за умови поступового зміщення акцентів від зовнішніх стимулів до внутрішніх мотивів, що мають для дитини особистісний сенс. Зіставлення мотивацій (рис.1.1.) засвідчує, що саме такий перехід закладає фундамент для майбутнього успіху в навчанні та творчості.

Рисунок 1.1 - Характеристика внутрішньої та зовнішньої мотивації у молодшому шкільному віці

Необхідно розглянути, як цей процес реалізується у сучасному освітньому просторі. За даними Г. П. Пустовіта [50], мотиваційний розвиток особистості тісно пов’язаний із можливістю добровільного включення дитини в різні види активності. Зокрема, О. В. Биковська [6] підкреслює, що саме позашкільна освіта має найбільший потенціал для такої трансформації. Завдяки варіативності змісту та відсутності жорстких балів, дитина перетворюється з пасивного «об’єкта» впливу на активного «суб’єкта». Це є ключовою зміною, оскільки внутрішня мотивація зароджується саме там, де

з’являється відповідальність за власний вибір. Порівняльну характеристику мотиваційних чинників, що забезпечують цей перехід у межах школи та позашкільних закладів, представлено на рис. 1.2.

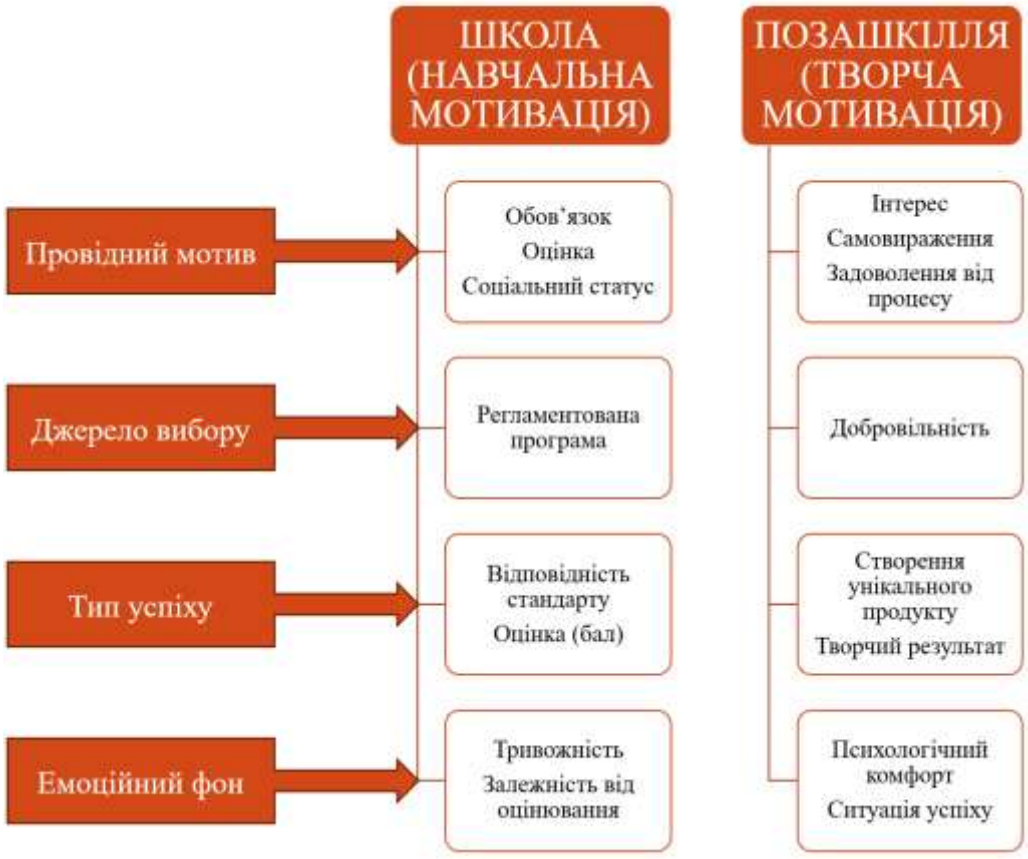

Рисунок 1.2 - Порівняльна характеристика мотиваційних чинників у школі та позашкільних закладах

Прикладом слугує дослідження Т. Блистива [9], який на базі дитячого туризму показав: мотивація школярів з часом еволюціонує від ситуативного інтересу до стійкої потреби у самоствердженні. Так само і А. Залізняк [19] акцентує увагу на ігровій діяльності, яка завдяки високій емоційній включеності стає потужним стимулом розвитку вольових якостей.

Важливим чинником тут виступає переживання «ситуації успіху». Як стверджують В. Г. Панок і Д. Д. Романовська [35; 55], позитивний досвід досягнень формує впевненість у собі. З цієї причини відсутність академічного тиску в позашкіллі дозволяє зосередитися на особистому прогресі, що закріплює стійке бажання діяти. На завершення додамо, що

розвиток мотивації неможливий без психологічного комфорту. У результаті, позитивні емоції підтримують ініціативність, тоді як страх невдачі її гасить.

Отже, мотиваційна сфера молодших школярів є складним і динамічним психологічним утворенням, у якому зовнішні спонукання поступово поступаються місцем внутрішнім пізнавальним, творчим і соціальним мотивам. Позашкільна діяльність виступає важливим ресурсом і каталізатором цього процесу, створюючи умови для розвитку внутрішньої мотивації, мотивації досягнення та позитивного ставлення до діяльності, що забезпечує сприятливі передумови для гармонійного особистісного розвитку дитини та логічно зумовлює подальший аналіз її емоційного стану.

1.4 Емоційний стан дітей молодшого шкільного віку та його вплив на особистісний розвиток

Емоційний стан є важливою та інтегральною складовою психічного й особистісного розвитку дитини, оскільки визначає загальне самопочуття, рівень активності, ставлення до себе та навколишнього світу, а також характер взаємодії з іншими людьми. Аналізуючи емоційний розвиток молодших школярів, ми бачимо високу лабільність та чутливість до зовнішніх оцінок. Для цього віку характерною є поступова інтелектуалізація емоцій, коли дитина починає не лише переживати стан, а й усвідомлювати його причини, що веде до формування внутрішнього плану почуттів та втрати ранньої дитячої безпосередньості. Як стверджує С. Н. Саржевський [57], позитивні стани стимулюють ініціативність, тоді як хронічні ситуації неуспіху призводять до тривожності та апатії (рис.1.3). Разом з тим, емоційний досвід є фундаментом для «образу Я». За даними Ю. Ю. Усіка та М. Й. Варія [10; 65], систематична підтримка дорослих формує впевненість у собі, тоді як надмірна критика руйнує самооцінку. Отже, емоції виступають не просто реакціями, а провідними чинниками особистісного становлення.

Також необхідно розглянути й аспект емоційної саморегуляції. На думку В. Г. Панка [35], вміння розпізнавати й контролювати власні переживання є критичним для соціальної адаптації. Дослідження Д. Д. Романовської свідчать, що емоційний стан безпосередньо впливає на здатність дитини до саморегуляції, навчальної активності та соціальної адаптації [55]. Психологічне благополуччя, відчуття емоційної безпеки й підтримки створюють умови для розвитку внутрішніх ресурсів дитини, тоді як хронічне емоційне напруження може призводити до дезадаптаційних проявів, зниження інтересу до діяльності та блокування творчого потенціалу.

Рисунок 1.3 - Модель детермінації особистісного розвитку дитини залежно від емоційного стану

У контексті сучасних соціальних реалій України особливої актуальності набуває розгляд емоційного стану дітей крізь призму стресостійкості та посттравматичного зростання. В. О. Климчук наголошує, що за наявності належної психологічної підтримки та ресурсів емоційні переживання можуть стати джерелом особистісного розвитку [22]. Формування навичок подолання стресу та емоційної стійкості забезпечується через спеціальні психолого-педагогічні технології, спрямовані на підтримку психологічного благополуччя дитини [55]. Зупинімося докладніше на цих інструментах:

1. Арт-терапевтичні технології (ізотерапія, пісочна терапія, ліплення): вони дозволяють дитині безпечно екстерналізувати (винести назовні) свої страхи та тривоги. Зокрема, використання малюнкових методів допомагає відреагувати на складні переживання, які дитина ще не може висловити словами [16].

2. Казкотерапія та метафоричні методи: за даними дослідників, робота з терапевтичною казкою дає змогу дитині ідентифікувати себе з героєм, який успішно долає труднощі. Це формує «копінг-стратегії» (моделі подолання) у формі гри [3; 11].

3. Технології м’язової релаксації та дихальні вправи: на нашу думку, ці методи є критично важливими для зняття соматичного (тілесного) напруження. Наприклад, вправи «дихання за квадратом» або прогресивна релаксація допомагають дитині швидко повернути відчуття контролю над своїм станом [57].

4. Ігрова психокорекція: оскільки гра залишається значущою для молодшого школяра, використання рольових ігор дозволяє відпрацювати навички впевненої поведінки та соціальної підтримки в стресових ситуаціях [19].

5. Технології формування позитивного мислення (афірмації, щоденники успіху): згідно з поглядами В. О. Климчука [22], фокусування на власних ресурсах та маленьких досягненнях є основою посттравматичного зростання.

Отже інтеграція цих технологій в освітній процес (особливо в умовах позашкілля) створює «захисний щит» для психіки дитини, тому що вони не лише нівелюють негативний вплив стресу, а й сприяють формуванню емоційної зрілості та впевненого образу Я.

Разом з тим, важливо розуміти, що ці технології діють не в ізоляції, а в межах соціального середовища, яке відіграє вагому роль у формуванні емоційного стану дитини. Насамперед йдеться про сприятливу сімейну атмосферу. За даними Р. П. Федоренка [66], підтримка та прийняття з боку

батьків істотно знижують рівень навчального стресу, водночас, соціальна психологія, зокрема праці В. В. Москаленко [30], підкреслює значущість групи однолітків. Статус дитини в колективі та наявність дружніх зв'язків безпосередньо впливають на її психологічний комфорт.

З огляду на це, значний потенціал для підтримки дитини має саме позашкільна діяльність. Як стверджують Г. П. Пустовіт та О. В. Биковська [6; 48], позашкільна освіта є особливим простором, де дитина залучається до емоційно насиченої діяльності за власним вибором. Участь у гуртках створює умови для емоційного розвантаження та «ситуації успіху», що здебільшого неможливо в умовах суворої шкільної програми. Зокрема, дослідження Н. В. Гриньової та А. Залізняка [16] засвідчують, що можливість самовираження через творчість чи рух стабілізує нервову систему дитини.

Більше того, праці І. Р. Мосякової та А. М. Сеник [59] підтверджують: позашкільне середовище мінімізує соціальну тривожність. Відчуття приналежності до спільноти однодумців підвищує загальний рівень психологічного благополуччя.

Узагальнений вплив емоційних станів на компоненти особистісного розвитку подано в таблиці 1.2:

Таблиця 1.3 - Вплив емоційних станів на компоненти особистісного розвитку

Емоційний стан	Вплив на «Образ Я»	Вплив на мотивацію	Вплив на діяльність
Емоційний комфорт Успіх	Зміцнення впевненості, позитивне самосприйняття	Формування внутрішнього інтересу, прагнення до нових цілей	Висока активність, креативність, ініціатива
Тривожність Страх невдачі	Формування негативного або нестального «Образу Я»	Переважання мотиву «уникнення невдач», зниження пізнавальної активності	Скутність, формальне виконання завдань, швидка втомлюваність

Продовження таблиці 1.3

Стрес Фрустрація	Відчуття власної неспроможності, деструкція самооцінки	Втрата сенсу діяльності, апатія	Блокування творчих процесів, дезорганізація поведінки

Таким чином, емоційний стан молодших школярів є фундаментальним чинником, що визначає формування всіх ключових структур особистості. Отже, забезпечення емоційного благополуччя через розвиток навичок саморегуляції є необхідною умовою гармонійного розвитку. У результаті проведеного аналізу ми бачимо, що позашкільна освіта виступає як унікальний ресурс підтримки психологічного здоров'я та цілісного становлення дитини.

1.5 Роль позашкільної діяльності на формування образу Я, мотивації та емоційного стану дитини

Аналіз психологічних особливостей молодших школярів дає підстави стверджувати, що позашкільна діяльність посідає стратегічне місце у системі чинників розвитку особистості. Вона виступає специфічним освітньо-виховним середовищем, яке доповнює формальну шкільну освіту та створює умови для добровільної активності, самовираження й формування позитивного емоційного досвіду [29; 60]. Згідно з Законом України «Про позашкільну освіту», цей напрям спрямований на розвиток здібностей та самореалізацію дитини у вільний час, що має особливе значення для її психологічного благополуччя [18]. На відміну від школи, де панує регламент, позашкілля ґрунтується на принципах інтересу та вибору. За даними Г. П. Пустовіта [48], це дозволяє дитині апробувати різні соціальні ролі без страху перед формальною оцінкою.

Зупинімося докладніше на впливі цього середовища на образ Я. Як стверджують М. Й. Варій та Ю. Ю. Усік [10; 66], у гуртковій діяльності

дитина діє в індивідуальному темпі, що сприяє зростанню впевненості. Особливо важливим є досвід, коли визнання надається не за відповідність стандарту, а за унікальність продукту. На думку О. В. Биковської [6], це трансформує позицію дитини з «об'єкта навчання» на «суб'єкта творчості», стабілізуючи її самооцінку.

Не менш істотний вплив позашкілля має на мотиваційну сферу. Завдяки добровільному характеру занять, зовнішня (оцінна) мотивація поступово поступається місцем внутрішній. Зіставлення засвідчує, що пізнавальний інтерес тут набуває стійкого характеру. Зокрема, дослідження Т. Блистіва та А. Залізняк [9; 19] підтверджують: навіть у спорті початковий драйв з часом переростає у свідому мотивацію досягнення.

Разом з тим, не можна оминути емоційний аспект. Як зазначають В. Г. Панок і Д. Д. Романовська [35; 55], позашкільна діяльність має високий компенсаторний потенціал. Вона дозволяє дитині «скинути» шкільну напруженість через рух чи мистецтво. З цієї причини гурткова робота розглядається як інструмент стабілізації емоційного стану та зниження тривожності.

Необхідно розглянути специфіку впливу різних типів гуртків, оскільки кожен напрям має свій психологічний вектор:

Типи позашкільних гуртків у системі позашкільної освіти. Відповідно до чинної нормативної бази, методичних рекомендацій МОН України та матеріалів ІМЗО, позашкільна освіта реалізується через різні напрями та типи гуртків, кожен із яких має специфічний психологічний вплив на розвиток особистості дитини молодшого шкільного віку [39].

Художньо-естетичні гуртки (музичні, хореографічні, театральні, образотворчі) спрямовані на розвиток емоційної чутливості, творчої уяви та естетичного сприйняття. Вони сприяють формуванню творчого образу Я, внутрішньої мотивації та емоційного розвантаження дитини [1; 16; 17]. Детальні характеристики впливу художньо-естетичної діяльності на особистісні параметри дитини наведено в табл. 1.4.:

Таблиця 1.4 - Художньо-естетичний напрям

Параметр	Характеристика впливу
Новоутворення та Образ Я	Творча саморефлексія, естетичне «Я». Дитина починає сприймати себе як творця, здатного до унікального самовираження. Формується впевненість у власній неповторності.
Мотиваційна сфера	Переважання внутрішньої мотивації. Процес створення (малювання, танець) стає ціннішим за результат. Формується потреба в естетичному задоволенні.
Емоційний стан	Ефект катарсису (емоційного очищення). Зниження тривожності та страху помилки через вільне творче середовище. Розвиток емпатії.

Науково-технічні та STEM-гуртки (робототехніка, конструювання, моделювання) забезпечують розвиток логічного мислення, пізнавальної активності та інтелектуальної впевненості, що позитивно впливає на самооцінку й формування аналітичного образу Я [39; 46; 53]. Специфіку формування інтелектуальної компетентності та аналітичного образу Я в межах технічної творчості відображено в табл. 1.5.:

Таблиця 1.5 - Науково-технічний напрям (STEM)

Параметр	Характеристика впливу
Новоутворення та Образ Я	Інтелектуальна компетентність. Усвідомлення власної майстерності. Формування аналітичного образу Я.
Мотиваційна сфера	Пізнавальна мотивація. Прагнення зрозуміти логіку процесів. Формується інтерес до результату та подолання складних інтелектуальних викликів.
Емоційний стан	Емоційне піднесення від розв’язання складних завдань. Почуття інтелектуального успіху, що мінімізує невпевненість у власних силах.

Спортивно-оздоровчі гуртки (спортивні секції, туризм, хореографія) сприяють розвитку вольової саморегуляції, лідерських якостей і фізичної впевненості, а також забезпечують каналізацію емоційного напруження та формування емоційної стійкості [9; 10; 19] речення про таблицю. Показники впливу фізичної активності на мотивацію досягнення та емоційну стійкість школярів систематизовано в табл. 1.6.:

Таблиця 1.6 - Спортивно-оздоровчий напрям

Параметр	Характеристика впливу
Новоутворення та Образ Я	Вольова саморегуляція, лідерство. Розвиток «фізичного Я», впевненість у власній тілесній спроможності, силі та витривалості.
Мотиваційна сфера	Мотивація досягнення успіху. Формування наполегливості, прагнення до перемоги та здатності конструктивно сприймати поразки.
Емоційний стан	Каналізація (виплеск) агресії та напруження. Розвиток емоційної стійкості, почуття «драйву» та здатності до швидкої емоційної мобілізації.

Соціально-гуманітарні гуртки (лінгвістичні, психологічні, лідерські клуби) створюють умови для розвитку комунікативної компетентності, соціальної ідентичності та почуття емоційної безпеки, що є важливими чинниками особистісного становлення дитини [30; 59; 66]. Вплив соціальної взаємодії на формування почуття емоційної безпеки та «соціального Я» подано в табл. 1.7.:

Таблиця 1.7 - Соціально-гуманітарний напрям

Параметр	Характеристика впливу
Новоутворення та Образ Я	Комунікативна компетентність. Становлення соціальної ідентичності. Усвідомлення своєї значущості для оточуючих.
Мотиваційна сфера	Соціальні мотиви. Потреба у спілкуванні, приналежності та отриманні визнання в колективі. Мотивація до соціально значущої діяльності.
Емоційний стан	Почуття емоційної безпеки та прийняття. Розвиток навичок саморегуляції у конфліктних ситуаціях, зниження соціальної тривожності.

Еколого-натуралістичні гуртки сприяють формуванню екологічної самосвідомості, гуманістичних цінностей та гармонійного світовідчуття, позитивно впливаючи на емоційний стан і ціннісно-смислову сферу особистості [40; 42]. Особливості впливу взаємодії з природою на емоційний стан і ціннісну сферу особистості описано в табл. 1.8.:

Таблиця 1.8 - Еколого-натуралістичний напрям

Параметр	Характеристика впливу
Новоутворення та Образ Я	Екологічна самосвідомість. Формування «екологічного Я», відповідального ставлення до всього живого як частини власної ідентичності.
Мотиваційна сфера	Мотиви гуманності та турботи. Безкорислива мотивація допомоги, формування ціннісних орієнтацій, що виходять за межі власних інтересів.
Емоційний стан	Ефект «екологічного спокою». Взаємодія з природою як природний механізм зниження дратівливості та стресу. Формування гармонійного світовідчуття.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє стверджувати, що кожен із напрямів позашкільної освіти має унікальний психологічний потенціал: художній напрям акцентує на емоційній експресії, технічний - на інтелектуальній спроможності, спортивний - на вольових якостях, соціальний на комунікативній ідентичності, а екологічний на гармонізації світосприйняття. Попри різницю в інструментарії, всі вони інтегрально впливають на структурні компоненти особистості, створюючи умови для позитивної трансформації дитини. Узагальнену модель психологічних векторів впливу різних напрямів позашкільної освіти на цілісний розвиток особистості молодшого школяра (образ Я, мотивацію та емоційний стан) представлено на рис. 1.4.:

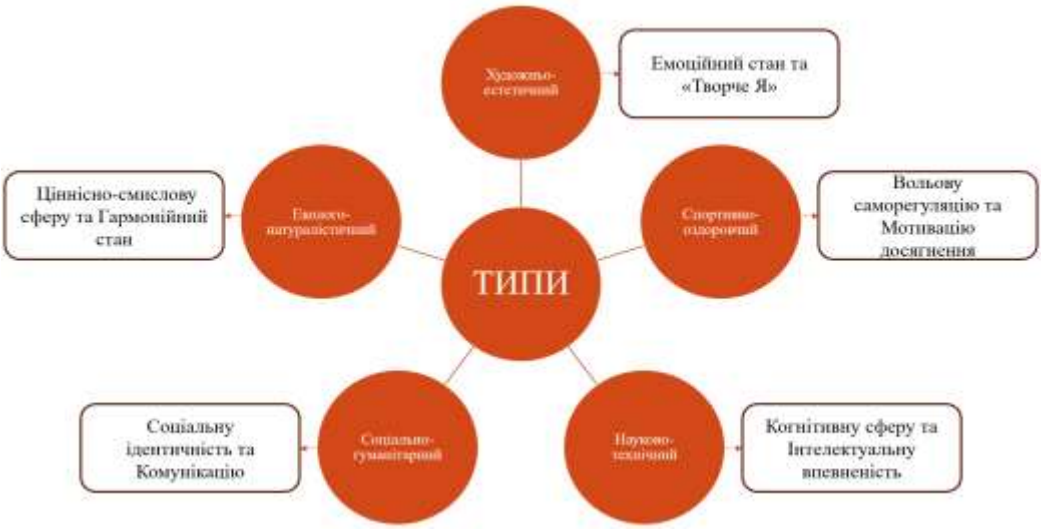

Рисунок 1.4 - Психологічні вектори впливу напрямів позашкільної освіти

З огляду на зазначене, можна дійти висновку, що позашкільна діяльність є багатовимірним ресурсом розвитку. Зрештою, вона створює «захисний щит» для психіки дитини, забезпечуючи умови для формування позитивного образу Я та стійкої мотивації. У результаті проведеного теоретичного аналізу ми отримуємо підґрунтя для подальшого емпіричного дослідження психологічних особливостей дітей у контексті їхнього позашкільного дозвілля.

РОЗДІЛ 2
ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Організація та етапи емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження було організоване з урахуванням мети, завдань і гіпотези бакалаврської роботи та спрямоване на вивчення психологічних особливостей образу Я, мотиваційної сфери та емоційного стану дітей молодшого шкільного віку, які відвідують позашкільні гуртки. Організація дослідження ґрунтувалася на сучасних психолого-педагогічних підходах до вивчення особистісного розвитку дитини в умовах позашкільного освітнього середовища, що розглядається як цілісний соціально-педагогічний простір взаємодії та розвитку.

Базою дослідження стали заклади позашкільної освіти, у яких діти молодшого шкільного віку систематично відвідують гуртки різного спрямування (художньо-естетичні, спортивні, науково-технічні, інтелектуальні). Проведення дослідження в умовах, наближених до звичних для дітей форм творчої та пізнавальної активності, сприяло зниженню психоемоційної напруженості, формуванню довірливої атмосфери та підвищенню достовірності отриманих результатів. Діагностична процедура розглядалася не як «контроль» або «іспит», а як елемент доброзичливої взаємодії з дитиною.

Вибірку дослідження становили діти молодшого шкільного віку (6–10 років), які навчаються у 1–4 класах закладів загальної середньої освіти та паралельно відвідують позашкільні гуртки різного напряму. До вибірки увійшли хлопчики та дівчатка, що дало змогу отримати узагальнену характеристику досліджуваних психологічних особливостей без акцентування на статевих відмінностях. Вибірка є репрезентативною за віком та стажем відвідування гуртків (від 1 року). Участь дітей у дослідженні була

добровільною та здійснювалася за поінформованою згодою батьків або законних представників. Загальна кількість досліджуваних становила 50 осіб.

Емпіричне дослідження проводилося поетапно:

На підготовчо-методологічному етапі було здійснено аналіз наукової літератури з проблем формування образу Я, мотиваційної сфери, емоційного стану дітей молодшого шкільного віку та психологічного значення позашкільної діяльності. Уточнено мету, завдання і гіпотезу дослідження, визначено критерії та показники оцінювання досліджуваних феноменів, підібрано психодіагностичний інструментарій, адекватний віковим та індивідуальним особливостям дітей. Пріоритет надавався проєктивним методикам і методам спостереження, які є найбільш інформативними для молодшого шкільного віку та дозволяють виявити реальний образ Я й емоційні переживання дитини, минаючи свідомі захисні механізми. Також було підготовлено інструкції, узгоджено організаційні умови проведення дослідження з адміністрацією закладів і батьками.

На діагностично-констатувальному етапі здійснювався безпосередній збір емпіричних даних із використанням комплексу психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення образу Я, мотиваційної сфери та емоційного стану дітей. Діагностика проводилася індивідуально або у малих групах у першій половині дня чи перед початком гурткових занять, що дозволяло мінімізувати вплив втоми на результати. Процедура проходила у сприятливій психологічній атмосфері з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей, із забезпеченням відчуття безпеки, довіри та емоційного комфорту.

На аналітико-інтерпретаційному етапі було здійснено кількісну обробку та якісну інтерпретацію отриманих емпіричних даних. Аналіз результатів був спрямований на виявлення особливостей образу Я, мотиваційної сфери та емоційного стану дітей молодшого шкільного віку, а також на встановлення взаємозв’язків між досліджуваними психологічними показниками, зокрема між емоційним комфортом, рівнем мотивації досягнення та позитивним самосприйняттям дитини.

На прогностично-рекомендаційному етапі, на основі узагальнення результатів дослідження, було сформульовано висновки та розроблено практичні рекомендації для батьків, педагогів і керівників позашкільних гуртків, спрямовані на оптимізацію умов розвитку образу Я, мотивації та емоційного благополуччя молодших школярів.

У процесі організації та проведення емпіричного дослідження було дотримано основних етичних принципів психологічної роботи з дітьми: добровільності участі, конфіденційності отриманих даних, недопущення психоемоційного тиску та забезпечення психологічної безпеки учасників дослідження. Діагностичні процедури відповідали принципам гуманістичної психології та професійної етики практичного психолога.

Таким чином, поетапна та методологічно обґрунтована організація емпіричного дослідження забезпечила його наукову цілісність, достовірність отриманих результатів і можливість верифікації гіпотези про позитивний вплив позашкільної діяльності на формування внутрішніх ресурсів особистості молодшого школяра, що створює підґрунтя для подальшого аналізу емпіричних даних у наступних підрозділах роботи.

2.2 Методи та методики дослідження

Для досягнення мети дослідження та перевірки висунутої гіпотези у роботі було використано комплекс теоретичних і емпіричних методів, що забезпечують всебічний аналіз психологічних особливостей образу Я, мотиваційної сфери та емоційного стану дітей молодшого шкільного віку, які відвідують позашкільні гуртки.

До теоретичних методів дослідження належали аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукових джерел з проблем формування образу Я, мотиваційної сфери, емоційного розвитку дітей і психологічного значення позашкільної діяльності. Застосування цих методів дало змогу обґрунтувати концептуальні положення дослідження, уточнити понятійний апарат,

визначити логіку емпіричної частини роботи та здійснити наукове тлумачення отриманих результатів.

Емпіричні методи було дібрано з урахуванням вікових особливостей дітей 6–10 років, зокрема обмеженої здатності до вербалізації внутрішніх переживань і високої чутливості до ігрових та художніх форм діяльності. Основний акцент зроблено на проєктивних методах, які, за Н. В. Гриньовою, є найбільш інформативними у молодшому шкільному віці, оскільки дозволяють мінімізувати дію психологічних захистів та виявити реальний образ Я й актуальні емоційні стани дитини в опосередкованій формі [16].

Для дослідження образу Я та особливостей самосприйняття дитини було використано проєктивну методику «Автопортрет». Методика спрямована на виявлення уявлень дитини про себе, рівня самооцінки, емоційно-оцінного ставлення до власної особистості та характерних рис самоставлення. Аналіз особливостей малюнка (розміщення фігури на аркуші, її розмір, рівень деталізації, вираз обличчя, використання кольорів) дає змогу оцінити впевненість у собі, цілісність образу Я та можливі внутрішні суперечності. Методика є методично доцільною для молодшого шкільного віку, не викликає психоемоційного напруження та сприяє вільному самовираженню дитини [16; 33; 35]. Для об’єктивізації аналізу результатів було виокремлено три рівні сформованості позитивного образу Я, що базуються на якісних показниках малюнка:

Таблиця 2.1 - Характеристика рівнів сформованості позитивного образу Я за методикою «Автопортрет»

Рівень	Психологічна характеристика	Ознаки малюнка
Високий	Адекватний, позитивний образ Я. Дитина сприймає себе цілісно та впевнено.	Розташування у центрі аркуша; пропорційні розміри фігури; висока деталізація (промальовані обличчя, пальці, одяг); яскраві або спокійні кольори; відсутність ознак сильного напруження ліній.

Продовження таблиці 2.1

Середній	Нестійкий образ Я. Чутливість до зовнішніх оцінок та залежність самооцінки від ситуації успіху.	Незначні відхилення у розмірі фігури (занадто велика або дещо зменшена); помірна деталізація; наявність виправлень та штрихування.
Низький	Негативний або деформований образ Я. Невпевненість, тривожність та почуття меншовартості.	Зміщення у нижню частину аркуша; «мініатюрна» фігура; відсутність важливих деталей (обличчя, руки); лінії слабкі або з надмірним натиском.

Також, під час інтерпретації особлива увага приділялася схемі аналізу, яка включала: аналіз ліній: штриховка, що виходить за контур, що свідчить про тривожність; сильний натиск - про внутрішню напруженість; аналіз частин тіла: руки символізують комунікацію (сховані за спину - замкненість); обличчя - відкритість до світу; аналіз кольору: перевага теплих тонів вказує на емоційне благополуччя, темних - на пригніченість

З метою вивчення мотиваційної сфери у дослідженні було застосовано опитувальник вивчення мотивів діяльності, адаптований до вікових особливостей молодших школярів і специфіки позашкільної діяльності на основі українських психолого-педагогічних підходів. Методика спрямована на виявлення домінуючих мотивів діяльності дитини, співвідношення внутрішньої та зовнішньої мотивації, а також ставлення до діяльності, у межах якої відбувається самореалізація. Адаптація змісту завдань передбачала використання ситуацій, близьких до гурткової роботи, що підвищило змістову валідність методики в контексті даного дослідження [26; 42]. За Д. Д. Романовською, аналіз мотиваційної сфери є важливим для розуміння особистісного розвитку дитини, оскільки мотивація безпосередньо пов’язана з емоційним благополуччям і формуванням позитивного образу Я [55]. Діагностичний інструментарій для вивчення мотивації містив блоки питань, що дозволили диференціювати спонукання дитини за наступними шкалами:

Таблиця 2.2 - Характеристика шкал мотивації діяльності молодших школярів

Шкала	Зміст та спрямованість мотивації	Приклади тверджень (індикаторів)
Внутрішня мотивація	Спрямованість на процес діяльності, отримання задоволення від творчості, пізнавальний інтерес.	«Мені подобається дізнаватися нове», «Я люблю створювати щось своїми руками».
Зовнішня позитивна мотивація	Орієнтація на схвалення дорослих, отримання нагород, соціальний статус та визнання успіху.	«Я хочу, щоб мене похвалив керівник», «Мені подобається отримувати грамоти».
Зовнішня негативна мотивація	Мотив уникнення невдач, критики або тиску з боку дорослих (батьків, вчителів).	«Я займаюся, бо так сказали батьки», «Я боюсь, що мене будуть сварити за помилку».
Соціальна мотивація	Прагнення до спілкування, пошук однодумців та потреба у приналежності до групи.	«Я ходжу в гурток, бо там мої друзі», «Мені подобається займатися разом з іншими».

Процедура обробки: Відповіді дітей оцінювалися за трибальною шкалою (0 - ні, 1 - не впевнений, 2 - так). Сумарний бал за кожною шкалою дозволив визначити домінуючий тип мотивації та розрахувати коефіцієнт переважання внутрішніх спонукань над зовнішніми.

Адаптація методики полягала у введенні специфічних для позашкілля ситуацій вибору, що дозволило виявити реальну мотивацію дитини в умовах вільного освітнього простору

Для дослідження емоційного стану дітей молодшого шкільного віку було використано проєктивну методику «Кактус», яка дозволяє оцінити рівень емоційної напруженості, тривожності, внутрішньої агресивності або психологічного комфорту. Інтерпретація здійснювалася на основі аналізу особливостей зображення (форма, розмір, кількість і характер колючок, розміщення на аркуші, колірна гама, наявність додаткових елементів), що відображають актуальний емоційний стан дитини. Методика також дозволяє оцінити ступінь екстраверсії (через наявність інших кактусів чи квітів на

малюнку) та прагнення дитини до захисту власного «Я» у соціальному просторі, що є важливим індикатором успішності соціалізації в умовах позашкільної групи. Методика є доцільною у роботі з молодшими школярами, оскільки не потребує вербалізації складних емоційних переживань та забезпечує психологічну безпеку дослідження [16; 25]. Для проведення методики дитині надавався аркуш паперу формату А4 та набір кольорових олівців (8 кольорів). Інструкція передбачала завдання: «Намалюй на аркуші паперу кактус - такий, яким ти його собі уявляєш». Під час обробки результатів нами було використано систему інтерпретації за наступними графічними індикаторами:

Таблиця 2.3 - Система графічних індикаторів та психологічних станів за методикою «Кактус»

Психологічний показник	**Графічні індикатори (ознаки малюнка)**	**Характеристика стану**
Емоційний комфорт	Квітучий кактус, яскраві кольори, помірна кількість голок.	Показник психологічного благополуччя та успішної адаптації в освітньому просторі.
Екстравертність	Наявність інших кактусів, квітів або предметів фону.	Прагнення до спілкування, потреба в соціальному оточенні.
Демонстративність	Наявність квітів, незвичних деталей, яскравих декоративних елементів.	Бажання бути в центрі уваги, прагнення до визнання своєї творчості.
Тривожність та невпевненість	Малий розмір кактуса, розташування внизу аркуша, переривчасті лінії, слабкий натиск.	Ознака внутрішньої напруги, ситуаційної вразливості та потреби в захисті.
Агресивність та імпульсивність	Велика кількість довгих гострих голок; сильний натиск олівця; уривчасті лінії.	Схильність до швидких реакцій, прагнення до активного захисту свого «Я».
Егоцентризм	Великий розмір малюнка, суворе центрування на аркуші.	Прагнення до лідерства та домінування в групі.

Продовження таблиці 2.3

Стрес / Пригніченість	Використання темних кольорів (чорний, сірий), внутрішнє штрихування кактуса.	Наявність глибоких емоційних переживань, пригнічений настрій.

Оцінка емоційного стану дитини здійснювалася комплексно. Поєднання декількох індикаторів дозволяло диференціювати вибірку за рівнями сформованості емоційного компонента образу Я, що було використано при подальшому статистичному аналізі результатів.

Окрім якісного аналізу результатів проєктивних методик, у дослідженні було застосовано методи кількісної обробки даних, що дозволило визначити відсоткову представленість різних типів мотивації, рівнів самооцінки та емоційного стану у вибірці, а також підвищити об’єктивність і надійність отриманих висновків [10].

Усі застосовані методики відповідали віковим та індивідуальним особливостям досліджуваних дітей, не містили травмувального змісту та використовувалися з дотриманням етичних принципів психологічного дослідження: добровільності участі, конфіденційності отриманих даних і забезпечення психологічної безпеки учасників. Комплексне використання теоретичних, проєктивних і мотиваційних методів забезпечило цілісне уявлення про взаємозв’язок образу Я, мотиваційної сфери та емоційного стану дітей молодшого шкільного віку в умовах позашкільної діяльності. Узагальнений перелік методів і методик дослідження подано в таблиці:

Таблиця 2.4 - Комплекс діагностичних методів дослідження

Психологічна змінна	**Метод діагностики**	**Ключовий показник**	**Теоретичне обгрунтування**
Образ Я	«Автопортрет»	Самооцінка, впевненість, самосприйняття	[10; 16; 35]
Мотивація	Методика вивчення мотивів	Співвідношення зовнішніх та внутрішніх мотивів	[26; 42; 48]
Емоційний стан	«Кактус»	Тривожність, агресивність, емоційна стійкість	[16; 55; 57]

РОЗДІЛ 3
АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Емпіричне дослідження проводилося на базах закладів позашкільної освіти м. Запоріжжя. Загальна вибірка склала 50 дітей молодшого шкільного віку. Нижче наведено детальний аналіз демографічних та профільних характеристик респондентів згідно даних з Додатку А.

1. Демографічний аналіз. Вибірка є збалансованою за статевою ознакою з невеликою перевагою дівчаток (58%, 29 осіб) над хлопчиками (42%, 21 особа). Віковий діапазон охоплює період від 6 до 10 років, при цьому найчисельнішою групою є діти 8-річного віку (16 осіб), що становить 32% від загальної кількості.

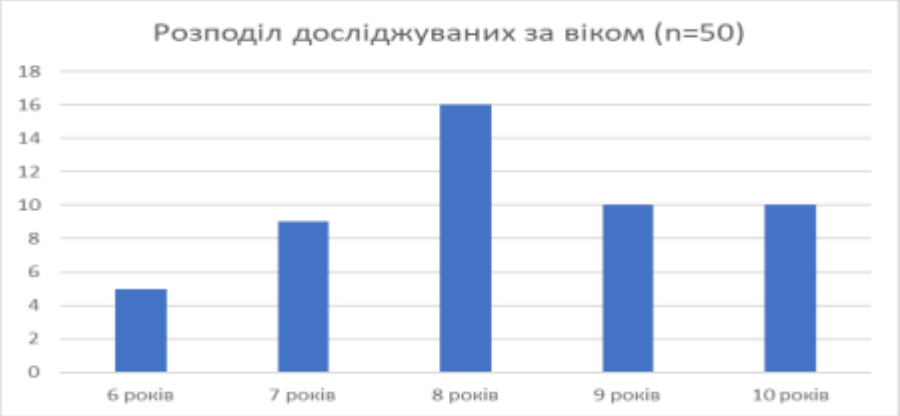

Рисунок 3.1 - Розподіл досліджуваних за віком (n=50)

Важливим аспектом дослідження є розподіл дітей за напрямами гурткової роботи:

Рисунок 3.2 - Розподіл досліджуваних за напрямами позашкільної освіти

3.1 Аналіз особливостей образу Я дітей молодшого шкільного віку

Згідно аналізу результатів дослідження образу Я (Додаток Б), можна виділити такі рівні сформованості (табл.3.1):

Таблиця 3.1 – Розподіл рівнів сформованості образу Я у молодших школярів (n=50)

Рівень	Кількість осіб	Частка	Характеристика образу Я
Високий	24	48%	Виражений, деталізований та емоційно позитивний
Середній	20	40%	Загалом адекватний з помірною деталізацією
Низький	6	12%	Спрощений схематичний або мікрографічний

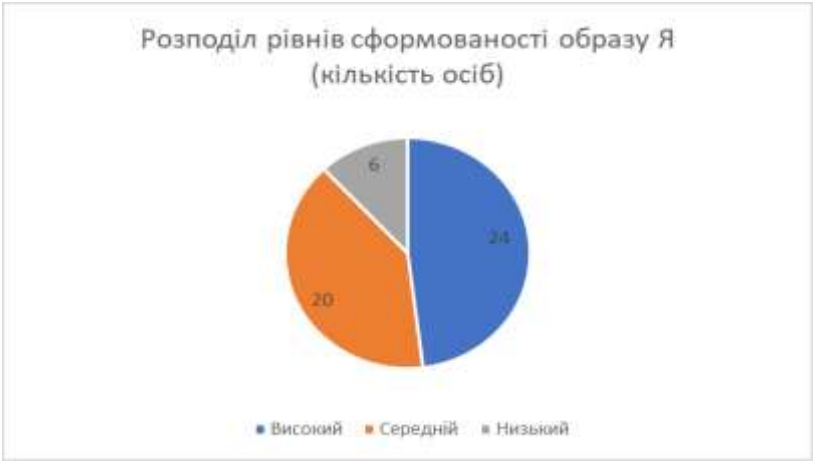

Рисунок 3.3 - Розподіл рівнів сформованості образу Я у молодших школярів (n=50) (по кількістю дітей)

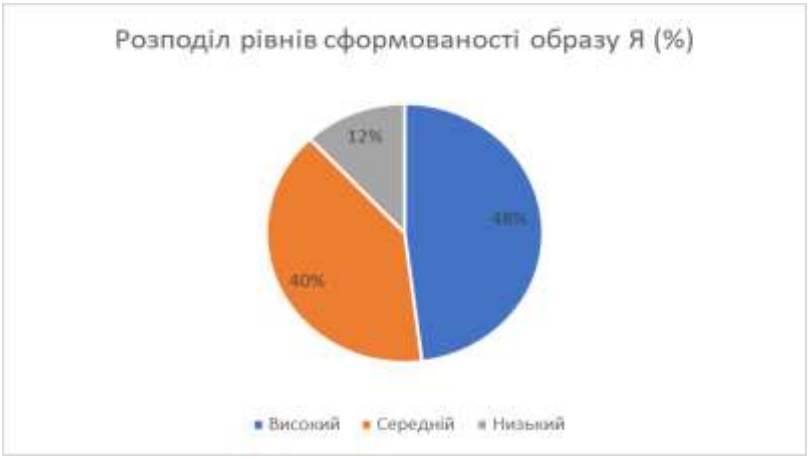

Рисунок 3.4 – Розподіл рівнів сформованості образу Я у молодших школярів (n=50) (по відсоткам)

Високий рівень (48%): майже половина дітей продемонструвала чітке промальовування рис обличчя та тіла, наявність сюжетних елементів та відкритість пози. Це вказує на гармонійне прийняття своєї особистості. Динаміка в малюнках часто відображає активну роль дитини в позашкільній діяльності (рух, професійна атрибутика) [10].

Середній рівень (40%): значна частина вибірки має адекватний, але більш стриманий образ Я. Схематичність окремих елементів та нейтральна емоційна експресія свідчать про те, що самопрезентація цих дітей є стандартною і значною мірою залежить від зовнішніх умов та ситуативного успіху в гуртковій роботі [66].

Низький рівень (12%): мінімальна частка дітей виявила ознаки ситуаційної вразливості. Редукція частин тіла або мікрографічні зображення (дуже маленькі фігури) можуть бути сигналом психологічної напруги, що потребує індивідуального супроводу [16].

Деталізація за напрямами: художньо-естетичний напрям: саме в цій групі зафіксовано найбільшу кількість «високого рівня» (близько 55% дітей усередині самого напряму). Це пояснюється специфікою діяльності: постійні виступи, демонстрація результатів своєї праці та творча самореалізація сприяють формуванню впевненості та деталізованого образу Я.

Спортивний напрям: також демонструє високі показники (близько 50% високого рівня). Чіткі критерії успіху в спорті та розвиток фізичного «Я» допомагають дітям краще усвідомлювати свої можливості.

Науково-технічний та соціальний напрями: тут частіше зустрічається середній рівень (близько 65% усередині груп). Образ Я у цих дітей більш раціональний та схематичний, оскільки діяльність спрямована на об'єкт (конструктор, програмування, мови), а не на репрезентацію власної особистості.

Отже, результати дослідження свідчать про переважання у молодших школярів середнього та високого рівнів сформованості образу Я, що вказує на загалом позитивне самосприйняття та достатній рівень особистісного

розвитку. Водночас наявність дітей із низьким рівнем підкреслює потребу в індивідуальному психологічному супроводі.

3.2 Аналіз мотиваційної сфери дітей, які відвідують позашкільні гуртки

Для вивчення особливостей мотивації молодших школярів у позашкільному просторі було проведено діагностику (Додаток Г) за основними шкалами: внутрішня, зовнішня позитивна, зовнішня негативна та соціальна мотивація. Отримані результати узагальнено та представлено у таблиці 3.2.:

Таблиця 3.2 – Розподіл рівнів мотивації діяльності у досліджуваних (n=50)

Шкала	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Внутрішня	30 (60%)	18 (36%)	2 (4%)
Зовнішня позитивна	24 (48%)	25 (50%)0	1 (2%)
Зовнішня негативна	3 (6%)	7 (14%)	40 (80%)
Соціальна	34 (68%)	14 (28%)	2 (4%)

Дані з таблиці 3.2 свідчать, що домінуючими видами мотивації у дітей, які відвідують позашкільні гуртки, є соціальна (68%) та внутрішня (60%), що в сукупності створює фундамент для успішного особистісного розвитку.

Пріоритет соціальної взаємодії (68%): соціальна мотивація посідає перше місце за частотою високого рівня. Це підтверджує, що для молодших школярів позашкілля є передусім простором для спілкування, пошуку друзів та реалізації потреби у приналежності до референтної групи за інтересами [30].

Високий рівень внутрішньої залученості (60%): суттєві показники внутрішньої мотивації вказують на щирий інтерес дітей до самого процесу діяльності, будь то малювання, спорт чи конструювання. Це свідчить про те,

що вибір гуртків здебільшого здійснюється відповідно до внутрішніх потреб та нахилів самої дитини [48].

Роль зовнішнього підкріплення: зовнішня позитивна мотивація (прагнення похвали, нагород) розподілена між середнім та високим рівнями майже порівну. Це є природним для даного вікового періоду, оскільки дитина в початковій школі все ще гостро потребує підкріплення своєї успішності з боку значущих дорослих [55].

Відсутність тиску та примусу: найважливішим позитивним індикатором є найнижчі показники зовнішньої негативної мотивації (у 80% дітей - низький рівень). Це свідчить про атмосферу психологічного комфорту та відсутність страху перед покаранням у позашкільному освітньому просторі [59].

Якісний аналіз мотивації за напрямами діяльності: особливий інтерес викликає диференціація мотиваційних чинників залежно від обраного профілю навчання. Так, найбільша кількість дітей із високим рівнем внутрішнього інтересу зафіксована у гуртках музичного та художнього спрямування. Це дозволяє стверджувати, що заняття мистецтвом сприймаються дітьми не як обов’язок заради оцінки, а як джерело щирої насолоди від процесу творчості. Аналогічно, висока внутрішня мотивація характерна для науково-технічного напряму (зокрема, конструювання Lego), де провідним стимулом є пізнавальний інтерес. Окремо варто виділити гармонійне поєднання соціальної та внутрішньої мотивації, яке найбільш яскраво проявляється у спортивних секціях (футбол, бокс, гімнастика). Спортивний профіль створює ідеальну ситуацію для розвитку: дитині подобається сам вид активності, і водночас вона успішно задовольняє потребу в командній взаємодії та спілкуванні з однодумцями [19].

3.3 Аналіз емоційного стану дітей молодшого шкільного віку

Для діагностики емоційного стану дітей, які відвідують позашкільні заклади, було використано проєктивну методику «Кактус» (Додаток В).

Даний інструмент дозволив виявити індивідуально-типологічні особливості емоційної сфери досліджуваних, їхній рівень тривожності та характер взаємодії з навколишнім світом. Отримані результати систематизовано у таблиці 3.3.:

Таблиця 3.3 – Частота вияву емоційних індикаторів за методикою «Кактус» (n=50) (Сума відсотків перевищує 100%, оскільки в малюнку однієї дитини могло поєднуватися кілька емоційних індикаторів)

Емоційний індикатор	Кількість дітей	Відсоткова частка (%)
Емоційний комфорт	27	54%
Екстравертність	18	36%
Демонстративність	12	24%
Тривожність	8	16%
Імпульсивність/Агресивність	5	10%

Візуалізацію розподілу виявлених показників представлено на рисунках 3.5 та 3.6.:

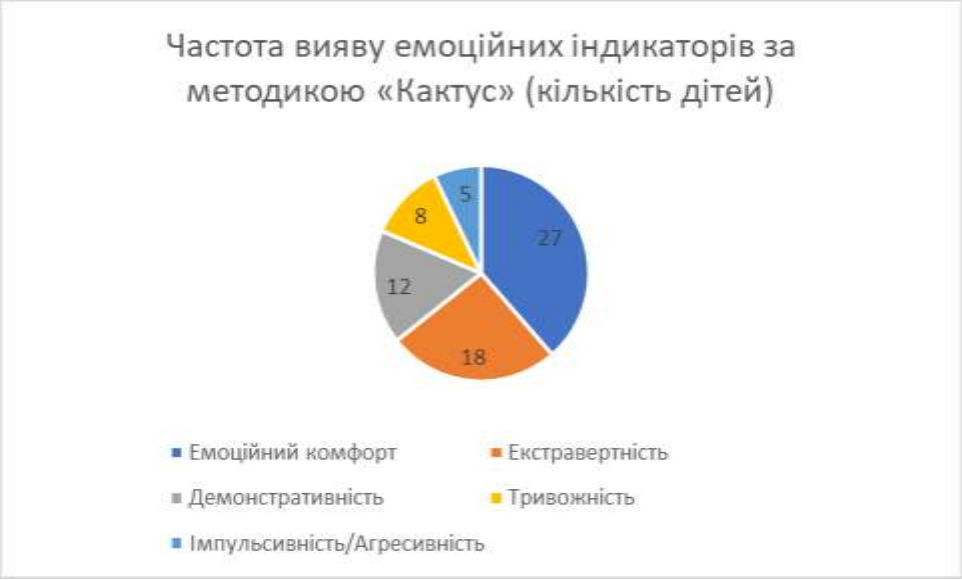

Рисунок 3.5 - Частота вияву емоційних індикаторів за методикою «Кактус» (n=50) (по кількості дітей)

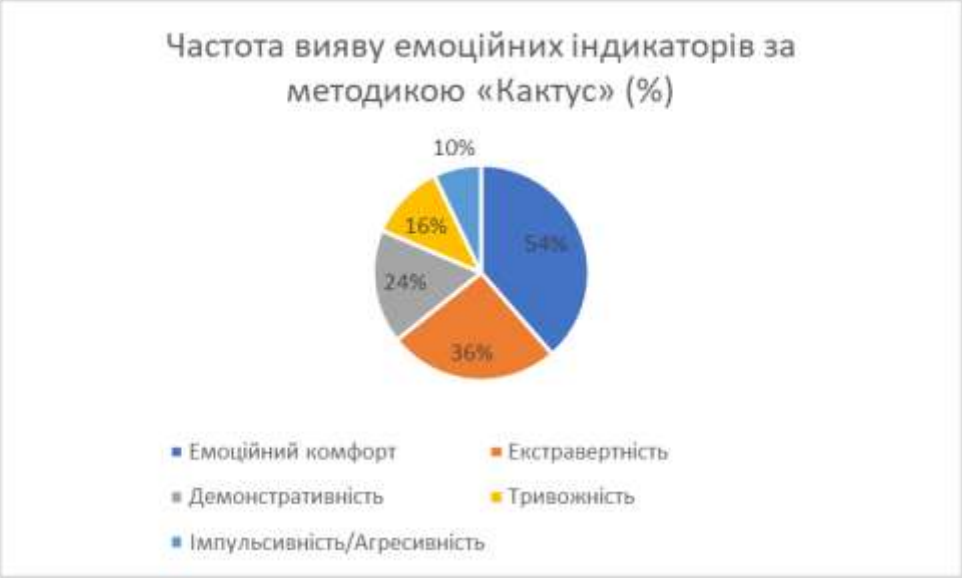

Рисунок 3.6 - Частота вияву емоційних індикаторів за методикою «Кактус» (n=50) (по відсоткам)

Результати свідчать про переважання емоційного (комфорту) благополуччя у вибірці (54%): наявність квітів на малюнках, використання яскравих відтінків та помірна кількість голок вказують на те, що більшість дітей почуваються захищеними та перебувають у стані психологічного комфорту в умовах позашкільного середовища. Показник екстравертності (36%) підтверджується зображенням «кактусів у групі» або наявністю розвинених фонових об'єктів. Це безпосередньо корелює з активною соціальною взаємодією в межах гуртків, де діти мають можливість продуктивно комунікувати з однолітками. Демонстративність (24%) проявлялася у малюванні підкреслено естетичних, незвичних горщиків або кактусів з додатковими аксесуарами (бантами, декором). Це найбільш властиво вихованцям художньо-естетичного напряму, які мають виражену потребу у визнанні результатів своєї творчості. Ознаки тривожності (16%) та агресивності (10%) мають низьку репрезентативність у загальній вибірці.

Важливо зауважити, що прояви агресивності (у формі довгих, густих голок) найчастіше мали характер «захисної агресії», що свідчить не про ворожість до оточення, а про прагнення дитини відстояти свій особистий простір у ситуаціях високої конкуренції або при адаптації до нових умов [57].

Якісний аналіз дозволив виявити специфіку емоційних станів залежно від профілю позашкільної діяльності:

- Художньо-естетичний напрям: саме в цій групі найчастіше фіксується показник «квітучого кактуса» та використання широкої кольорової гами. Творча діяльність виступає потужним засобом емоційної релаксації, що дозволяє дітям отримувати стабільне позитивне підкріплення.
- Спортивний напрям: у цих дітей домінують показники екстравертності та соціальної сміливості. Малювання «спільноти кактусів» підтверджує, що командна робота та фізична активність сприяють формуванню почуття приналежності до спільноти, що суттєво знижує рівень особистісної тривожності.

Отже, загальний показник емоційного комфорту (54%) доводить, що позашкільний простір успішно виконує компенсаторну функцію, нівелюючи можливі негативні переживання та сприяючи гармонізації внутрішнього стану молодших школярів.

3.4 Узагальнення результатів дослідження

Для повного підтвердження гіпотези дослідження нами було проведено комплексний порівняльний аналіз результатів усіх діагностичних методик (проєктивних тестів «Автопортрет», «Кактус» та опитувальника мотивації) (Додатків А-Г). Це дало змогу виявити стійкі психологічні зв'язки між самосприйняттям, емоційним станом та мотиваційним профілем молодших школярів. Узагальнену структуру виявлених взаємозв’язків представлено в таблиці 3.4.:

Таблиця 3.4 – Узагальнена таблиця взаємозв’язків параметрів досліджуваних

Образ Я (Автопортрет)	Емоційний стан (Кактус)	Провідна мотивація	Тип профілю
Високий рівень	Емоційний комфорт	Внутрішня та соціальна	Гармонійний

Продовження таблиці 3.4

Середній рівень	Стабільність	Зовнішня позитивна	Адаптивний
Низький рівень	Тривожність	Зовнішній негативний	Тривожний

На основі порівняння результатів було виокремлено такі закономірності:

1. Зв'язок позитивного образу Я та внутрішньої мотивації: Діти з високим рівнем самооцінки (48% вибірки) у переважній більшості (90% випадків) демонструють високу внутрішню мотивацію. Це підтверджує, що впевненість у власних силах є фундаментом для формування щирого пізнавального інтересу: дитина сприймає гурток як простір для самоактуалізації, а не як обов’язок.

2. Взаємозв’язок соціальної мотивації та екстравертності: Висока значущість соціальної мотивації (68%) чітко збігається з графічними ознаками екстравертності в методиці «Кактус». Це доводить, що провідною функцією позашкілля для молодшого школяра є соціалізація та побудова якісних стосунків з однолітками.

3. Взаємозалежність тривожності та зовнішнього примусу: Група дітей із низьким показником образу Я (12%) виявила прямий зв'язок між графічними ознаками тривожності та високим рівнем зовнішньої негативної мотивації. Це свідчить про те, що страх перед невдачею та тиск з боку дорослих гальмують розвиток позитивного «Я-концепту».

Аналіз профілів діяльності дозволив визначити специфічні вектори впливу різних напрямів позашкільної освіти:

1. Художньо-естетичний напрям (музика, образотворче мистецтво, хореографія). Даний напрям виявився найбільш ресурсним для емоційної стабілізації та зміцнення самооцінки:

- образ Я: спостерігається висока деталізація малюнків та позитивна ідентифікація. Публічність діяльності (виступи, виставки) сприяє зростанню впевненості;

- емоційна сфера: найвищий рівень індикатора «демонстративність» (24%) та «квітучого кактуса» вказує на успішну реалізацію потреби у визнанні;
- мотивація: глибокий внутрішній інтерес; діти орієнтовані на процес творчості та самовираження.

2. Спортивний напрям (футбол, теніс, бокс, гімнастика). Ці гуртки є оптимальним середовищем для соціалізації та розвитку вольових якостей:

– образ Я: характеризується чітким усвідомленням фізичних можливостей та високим рівнем особистісної впевненості;
– емоційна сфера: найвищий показник екстравертності (36%) - діти схильні до групової взаємодії, що знижує рівень соціальної тривожності;
– мотивація: ідеальний баланс соціальної (68%) та внутрішньої мотивації; командний дух виступає головним двигуном розвитку.

3. Науково-технічний напрям (STEM, робототехніка, програмування). Тут зафіксовано «Адаптивний профіль» особистості зі стабільно високою внутрішньою мотивацією. Основним ресурсом розвитку є інтелектуальний успіх та задоволення пізнавальної потреби.

Отримані емпіричні дані повністю підтверджують гіпотезу дослідження: систематичне відвідування позашкільних гуртків сприяє формуванню позитивного образу Я, переважанню внутрішньої мотивації та забезпечує емоційне благополуччя дитини. Це доводить наукову новизну роботи у комплексному аналізі цих трьох складових саме в умовах позашкілля.

3.5 Практичні рекомендації для батьків та керівників гуртків щодо психологічного супроводу молодших школярів

На основі результатів проведеного емпіричного дослідження, яке виявило прямий взаємозв’язок між відвідуванням гуртків, позитивним «образом Я» та емоційним комфортом, а також спираючись на теоретичні

засади сучасної позашкільної освіти, ми розробили комплекс рекомендацій для основних суб'єктів виховного процесу.

Рекомендації для керівників позашкільних гуртків. Для забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини та підтримки високого рівня внутрішньої мотивації педагогам позашкілля рекомендовано:

1. Створення «ситуації успіху» для зміцнення образу Я. Враховуючи, що 90% дітей із позитивним самосприйняттям мають високу внутрішню мотивацію, керівникам варто акцентувати увагу на індивідуальних досягненнях кожної дитини, уникаючи прямих порівнянь. У художньо-естетичному напрямі це доцільно реалізувати через регулярні виставки та виступи, що задовольняє виявлену в дослідженні потребу в «демонстративності» [16; 35].

2. Розвиток командної взаємодії для реалізації соціальної мотивації. Оскільки соціальна мотивація є провідною для 68% респондентів, педагогам (особливо спортивного профілю) слід впроваджувати групові вправи та проєкти, які сприяють зниженню соціальної тривожності та формуванню екстравертності [30; 59].

3. Використання методів арт-терапії та емоційної релаксації. З огляду на високу діагностичну цінність малюнка («Кактус», «Автопортрет»), керівникам художніх гуртків варто використовувати творчість як засіб нівелювання тривожності та агресивності [16; 57].

4. Стимулювання пізнавального інтересу в STEM-освіті. Для науково-технічних гуртків важливо підтримувати «адаптивний профіль» через складні, але посильні інтелектуальні завдання, що відповідають внутрішнім нахилам дитини [48].

Рекомендації для батьків молодших школярів. З метою створення сприятливого психологічного клімату в родині та підтримки інтересу дитини до позашкільної діяльності, батькам рекомендується:

1. Підтримка внутрішнього вибору дитини. Дослідження показало, що 60% дітей мають високу внутрішню мотивацію, коли гурток відповідає

їхнім нахилам. Батькам слід дослухатися до бажань дитини, а не реалізовувати власні нездійснені амбіції [26; 42].

2. Мінімізація зовнішнього тиску та примусу. Оскільки високий рівень зовнішньої негативної мотивації прямо корелює з тривожністю та низьким образом Я, важливо уникати покарань за низькі результати в гуртку. Заняття мають сприйматися дитиною як простір для радості, а не як додатковий обов'язок [10].

3. Увага до емоційних маркерів. Батькам варто звертати увагу на зміни в поведінці чи творчості дитини. Наприклад, поява елементів «захисної агресії» (за аналогією з голками кактуса) може свідчити про втому дитини або труднощі в адаптації до колективу [55].

4. Спільне обговорення та визнання успіхів. Регулярне схвалення результатів праці дитини зміцнює її самооцінку та емоційне благополуччя [65].

Психологічний супровід має базуватися на принципах гуманізму та суб'єкт-суб'єктної взаємодії, де головною метою є не лише професійні навички, а й психологічне здоров'я та цілісність «образу Я» дитини [1].

ВИСНОВКИ

У бакалаврській роботі проведено комплексне теоретико-емпіричне дослідження психологічних особливостей образу Я, мотиваційної сфери та емоційного стану дітей молодшого шкільного віку в контексті їхньої позашкільної діяльності. Одержані результати дозволили сформулювати такі висновки:

1. Теоретичне обґрунтування проблеми. Теоретичний аналіз наукових підходів підтвердив, що молодший шкільний вік є сензитивним періодом для активної перебудови базових структур особистості. У цей час відбувається перехід від ситуативного самосприйняття до формування цілісного образу Я, розвиток довільності та трансформація мотивації. Встановлено, що позашкільна освіта виступає не просто доповненням до школи, а автономним психологічним простором. На відміну від формального навчання, вона базується на принципах добровільності, творчої свободи та відсутності жорсткого оцінювання, що створює оптимальні умови для психологічного благополуччя дитини.

2. Психологічні особливості Образу Я. Емпірично встановлено, що позашкільна діяльність виступає «дзеркалом успіху», яке стабілізує самооцінку дитини. Результати дослідження (зокрема за методикою «Автопортрет») продемонстрували тенденцію до формування у гуртківців позитивного та адекватного образу Я. Діти, які займаються в секціях понад рік, виявляють вищу впевненість у собі та краще прийняття власної індивідуальності. Образ Я зміцнюється завдяки відсутності страху перед помилкою, що є характерним для атмосфери позашкільного закладу.

3. Специфіка мотиваційної сфери. Виявлено, що у вихованців позашкільних гуртків відбувається поступова трансформація мотивації із зовнішньої (соціальне схвалення) у внутрішню (пізнавально-творчу). Провідними спонуканнями до діяльності є інтерес до процесу та потреба у

самореалізації. Позашкільна освіта сприяє зміщенню акцентів: дитина починає орієнтуватися на задоволення від власної праці, що є запорукою стійкої пізнавальної активності та наполегливості в подоланні труднощів.

4. Динаміка емоційного стану. Підтверджено терапевтичну та стабілізуючу функцію позашкілля. Заняття у творчих та спортивних секціях сприяють зниженню рівня шкільної тривожності та емоційної напруженості. Більшість дітей демонструють високий рівень психологічного комфорту, що проявляється в емоційній стійкості та наявності внутрішніх «ресурсів» для творчості. Емоційний стан стабілізується завдяки добровільності вибору та можливості вільного самовираження.

5. Системний взаємозв'язок компонентів. Узагальнення результатів дозволило довести системну єдність досліджуваних параметрів: позитивний образ Я зміцнюється через ситуацію успіху (мотивація досягнення) та стабілізується у сприятливому емоційному кліматі гуртка. Гіпотеза дослідження повністю підтверджена: систематичне відвідування позашкільних гуртків сприяє гармонізації особистісного розвитку дитини через посилення внутрішніх ресурсів саморегуляції та формування позитивної ідентичності.

6. Практичне значення та рекомендації. На основі дослідження розроблено рекомендації для суб'єктів виховного процесу:

- Батькам: забезпечувати дитині право вибору напряму занять, уникати тиску та акцентувати увагу на особистих зусиллях дитини, а не лише на результаті.
- Педагогам: впроваджувати гуманістичний стиль взаємодії, створювати «ситуації успіху» та підтримувати індивідуальні нахили кожного вихованця.
- Психологам: здійснювати регулярний моніторинг емоційного стану дітей, використовуючи проєктивні методики, та впроваджувати програми арт-терапії для підтримки психологічного здоров’я школярів.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у глибшому вивченні впливу сучасних напрямів (наприклад, STEM-освіти) на когнітивний компонент образу Я, а також у дослідженні гендерних відмінностей у мотивації досягнення молодших школярів у різних типах позашкільної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми психології : проблеми психології творчості : збірник наукових праць / за ред. В. О. Моляка. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. Т. 12, вип. 4. 336 с.

2. Алєксєєнко Т. Ф. Соціально-педагогічна діяльність. Енциклопедія позашкільної освіти / гол. ред. Г. П. Пустовіт. Рівне : О. Зень, 2017. 525 с.

3. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 840 с.

4. Биковська О. В. Нові алгоритми творчості: кафедра позашкільної освіти. *Тижневик «Освіта»*. 2017. № 48–49. С. 2.

5. Биковська О. В. Особливості професійної підготовки педагогів для системи позашкільної освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2011. Вип. 26. С. 16–21.

6. Биковська О. В. Позашкільна освіта: теоретико-методичні основи : монографія. Київ : ІВЦ АЛКОН, 2008. 336 с.

7. Биковська О. В. Сучасні положення теорії та методики позашкільної освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2010. Вип. 24. С. 3–8.

8. Білоус О. В. Вікова психологія : навч. посібник. Чернігів : ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.

9. Блистів Т. Мотиваційні пріоритети школярів до занять у центрах дитячо-юнацького туризму. *Спортивна наука України*. 2015. № 1 (65). С. 70–75.

10. Варій М. Й. Психологія особистості : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 592 с.

11. Васянович Г. П. Основи психології : навч. посібник. Київ : Педагогічна думка, 2012. 114 с.

12. Вдосконалення позашкільної освіти в умовах сучасних трансформацій : матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (25 квітня 2025 р.). Кропивницький: РВВ ЦДУ ім. В. Винниченка, 2025. 159 с.

13. Вишнівський центр творчості дітей та юнацтва. *Художньо-естетичний напрямок*. URL : https://vctdu.in.ua/khudozhno-estetychnyy-napriamok/ (дата звернення: 10.12.2025).

14. Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_075 (дата звернення: 02.01.2026).

15. Гріньова О. М., Терещенко Л. А. Дитяча психодіагностика : навч.-метод. посібник. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.

16. Гриньова Н. В. Підготовка психолога-практика до використання малюнку в діагностико-корекційному процесі : навч. посібник. Умань : Візаві, 2014. 174 с.

17. Єгорова О. І., Биковська О. В. Позашкільна освіта: міжнародний досвід і кращі практики громадянського виховання дітей і молоді. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 148 с.

18. Закон України «Про позашкільну освіту» № 1841-III від 22.06.2000 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text (дата звернення: 10.12.2025).

19. Залізняк А. Рухлива гра як засіб формування фізичних якостей у дітей дошкільного віку. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2023. Вип. 1 (9). С. 65–71.

20. Інноваційні здоров’язберігаючі технології у закладах освіти : зб. наук.-метод. праць / за заг. ред. В. В. Танської. Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2020. 112 с.

21. Кацавець Р. Психологія особистості : навч. посібник. 2-ге вид. Київ : Алерта, 2025. 150 с.

22. Климчук В. О. Психологія посттравматичного зростання : монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 125 с.

23. Ковбасенко Л. І. Організаційно-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу : метод. посібник. Київ, 2000. 53 с.

24. Компетентнісний підхід у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу : метод. посібник / за ред. В. В. Мачуського. Харків : Мадрид, 2015. 178 с.

25. Копець Л. В., Гордієнко А. В. Емоції та почуття в діяльності людини. *Психолого-педагогічний практикум*. Київ : Діректлайн, 2024. Ч. 5. С. 58–79.

26. Костю С. Й. Теоретичні аспекти формування позитивної навчальної мотивації. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 1. С. 69–71.

27. Литовченко О. В. Виховний потенціал позашкільних навчальних закладів: аспекти дослідження. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* Серія 5. 2010. Вип. 24. С. 87–91.

28. Ліхута О. В. Шляхи формування мотивації вихованців у закладі позашкільної освіти. Слов'янськ, 2024. 24 с.

29. Мосякова І. Р. Система позашкільної освіти та проблеми її розвитку. *Прикладні наукові розробки та теоретичні дослідження XXI століття*. Вінниця, 2019. Т. 2. С. 71–76.

30. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник. 2-ге вид. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 688 с.

31. Освіта для сучасності = Edukacja dla współczesności : зб. наук. пр.: у 2 т. / редкол. В. Г. Кремень та ін. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Т. 1. 662 с.

32. Освітній проєкт «На урок». Художньо-естетичне виховання гуртківців хореографічного колективу. URL : https://surl.lu/cpsmuk (дата звернення: 10.12.2025).

33. Освітній проєкт «На урок». Заняття гуртка, інтегроване з предметами «Я досліджую світ». URL : https://surl.li/yrpbtr (дата звернення: 10.12.2025).

34. Павелків Р. В. Психологічні особливості прояву та розвитку самостійності в учнів молодшого шкільного віку. *Інноватика у вихованні*. 2015. Вип. 2. С. 27–35.

35. Панок В. Г., Чаплак Я. В., Андрєєва Я. Ф. Основи психологічної допомоги : навч. посібник / за ред. В. Г. Панка. Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2019. 384 с.

36. Педагогіка здібностей і талантів. *Тижневик «Освіта»*. 2019. № 35–36. С. 2–3.

37. Педагогічна наука і освіта XXI століття : електрон. наук.-метод. журнал. Вип. 1 / упоряд. Г. П. Пустовіт. Рівне : РДГУ, 2023. 166 с.

38. Позашкільна освіта в Україні : навч. посібник / за ред. О. В. Биковської. Київ : ІВЦ АЛКОН, 2006. 224 с.

39. Позашкільна освіта та виховна робота : офіційний сайт ІМЗО. URL : https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/ (дата звернення: 10.12.2025).

40. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія : навч. посібник. 3-тє вид. Суми : Університетська книга, 2010. 352 с.

41. Програми для позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів: Гуртки науково-технічного напряму / О. В. Биковська та ін. Київ : Грамота, 2005. Вип. 1. 160 с.

42. Пустовіт Г. П. Екологічна освіта учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах : монографія. Київ ; Луганськ : Альма-матер, 2004. 540 с.

43. Пустовіт Г. П. Екологічне виховання учнів 5–9 класів у позашкільних навчальних закладах : навч.-метод. посібник. Кіровоград : Імекс ЛТД, 2003. 146 с.

44. Пустовіт Г. П. Педагогічна складова дозвіллєвої діяльності дитини: соціокультурні виклики. *Інноватика у вихованні*. 2016. Вип. 3. С. 15–27.

45. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання в контексті трансформаційних процесів. *Позашкільна освіта і виховання*. 2006. № 1. С. 6–14.

46. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання: дидактичні основи методів навчально-виховної роботи : монографія. Суми : Університетська книга, 2008. Кн. 2. 272 с.

47. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання: теоретико-дидактичний аспект : монографія. 2-ге вид. Миколаїв : Вид-во МДУ ім. В. Сухомлинського, 2010. Кн. 1. 379 с.

48. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта: теорія і методика : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2017. 320 с.

49. Пустовіт Г. П., Биковська О. В. Позашкільна освіта в Україні: теорія, практика, перспективи розвитку. Київ : ІМЗО, 2021. 296 с.

50. Пустовіт Г. П. Психолого-педагогічні детермінанти формування особистісних мотивів у закладах позашкільної освіти. *Інноватика у вихованні*. 2025. Вип. 22. С. 6–19.

51. Пустовіт Г. П. Соціально-педагогічний простір розвитку дитини в сучасних закладах позашкільної освіти. *Молодь і ринок*. 2024. № 9 (229). С. 27–32.

52. Пустовіт Г. П. Теоретичні концепти мети сучасної позашкільної освіти і виховання. *Педагогічна і психологічна науки в Україні*. Київ : Педагогічна думка, 2012. Т. 1. С. 95–107.

53. Пустовіт Г. П., Сивохоп Я. Упровадження STEM-освіти на уроках географії. *Нова педагогічна думка*. 2021. № 1 (105). С. 42–48.

54. Пустовіт Г. П., Тихенко Л. В. Позашкільна освіта: дидактичні основи методів навчально-виховної роботи. Суми : Університетська книга, 2008. Книга 2. С. 131–135.

55. Романовська Д. Д. Ефективні психолого-педагогічні технології розвитку стресостійкості особистості : навч. посібник. Київ : Генеза, 2020. 240 с.

56. Савченко Н. С. Підвищення якості та доступності позашкільної освіти. *Наукові запиписки.* Серія : Педагогічні науки. 2020. Вип. 190. С. 206–211.

57. Саржевський С. Н. Психологія та патологія емоцій, волі, уваги : навч.-метод. посібник. Запоріжжя, 2017. 72 с.

58. Світ позашкілля. *Тижневик «Освіта»*. 2020. № 23–26. С. 2–3.

59. Сеник А. М. Виховний вплив позашкільних закладів на оптимізацію державницького виховання. *Вісник ДНУ ім. Альфреда Нобеля.* Серія : Педагогіка і психологія. 2016. № 1 (11). С. 106–109.

60. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А. Вікова психологія : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.

61. Стратегія розвитку позашкільної освіти / за ред. О. В. Биковської. 2-ге вид. Київ : ІВЦ АЛКОН, 2021. 117 с.

62. Тихенко Л. В. Роль позашкільних навчальних закладів у організації вільного часу. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова.* Серія 5. 2010. Вип. 24. С. 166–170.

63. Туриніна О. Л. Методологія та методи психологічного дослідження : навч.-метод. посібник. Київ : Персонал, 2018. 206 с.

64. Український педагогічний журнал / засновник – Інститут педагогіки НАПН України. 2017. № 1.

65. Усік Ю. Ю. Самооцінка та рівень домагань особистості людини. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства*. Суми : СумДУ, 2014. С. 290–292.

66. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навч. посібник. 2-ге вид. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 480 с.

67. Формування ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу у ПНЗ : монографія / за ред. В. В. Мачуського. Київ : Задруга, 2017. 220 с.

68. Цвірова Т. Д. Розвиток дитячої творчості в умовах позашкільного закладу. Київ, 2020. 45 с.

69. Ціннісні орієнтири навчально-виховного процесу у ПНЗ : метод. посібник / за ред. В. В. Мачуського. Київ : Артмедіа прінт, 2017. 272 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1 - ДАНІ ДІТЕЙ

№	Вік	Стать	Напрям	Діяльність
1	9	дівчинка	Соціально-гуманітарний	англійська мова
2	10	дівчинка	Художньо-естетичний	танці
3	7	хлопчик	Спортивно-оздоровчий	бокс
4	7	дівчинка	Художньо-естетичний	хореографія
5	8	дівчинка	Художньо-естетичний	танці
6	10	хлопчик	Спортивно-оздоровчий	футбол
7	7	дівчинка	Художньо-естетичний	танці
8	10	хлопчик	Спортивно-оздоровчий	футбол
9	9	хлопчик	Спортивно-оздоровчий	футбол
10	9	хлопчик	Спортивно-оздоровчий	футбол
11	10	хлопчик	Спортивно-оздоровчий	боротьба
12	10	дівчинка	Художньо-естетичний	художня
13	10	дівчинка	Художньо-естетичний	музична
14	10	дівчинка	Художньо-естетичний	музика
15	10	дівчинка	Спортивно-оздоровчий	гімнастика
16	9	дівчинка	Художньо-естетичний	хореографія
17	9	дівчинка	Художньо-естетичний	танці
18	8	дівчинка	Художньо-естетичний	хореографія
19	8	дівчинка	Спортивно-оздоровчий	гімнастика
20	6	дівчинка	Художньо-естетичний	танці
21	9	дівчинка	Художньо-естетичний	черлідінг
22	6	дівчинка	Художньо-естетичний	танці
23	9	хлопчик	Художньо-естетичний	музична
24	8	хлопчик	Художньо-естетичний	музична
25	7	хлопчик	Спортивно-оздоровчий	бокс
26	6	дівчинка	Художньо-естетичний	танці
27	6	хлопчик	Науково-технічний (STEM)	конструювання (лего)
28	7	дівчинка	Художньо-естетичний	танці
29	7	хлопчик	Соціально-гуманітарний	шахи
30	8	дівчинка	Художньо-естетичний	художня
31	8	хлопчик	Науково-технічний (STEM)	конструювання (робототехніка)
32	8	дівчинка	Художньо-естетичний	музична
33	9	дівчинка	Художньо-естетичний	музика

Продовження таблиці А.1

№	Вік	Стать	Напрям	Діяльність
34	9	хлопчик	Науково-технічний (STEM)	конструювання (лего)
35	8	хлопчик	Соціально-гуманітарний	англійська мова
36	8	дівчинка	Художньо-естетичний	танці
37	9	хлопчик	Науково-технічний (STEM)	програмування (робототехніка)
38	7	дівчинка	Спортивно-оздоровчий	гімнастика
39	7	хлопчик	Спортивно-оздоровчий	боротьба
40	9	хлопчик	Спортивно-оздоровчий	боротьба
41	8	дівчинка	Науково-технічний (STEM)	конструювання (лего)
42	7	дівчинка	Науково-технічний (STEM)	конструювання (лего)
43	6	хлопчик	Науково-технічний (STEM)	конструювання (лего)
44	7	дівчинка	Художньо-естетичний	музична
45	7	дівчинка	Художньо-естетичний	музична
46	8	хлопчик	Художньо-естетичний	музика
47	8	дівчинка	Спортивно-оздоровчий	гімнастика
48	8	хлопчик	Художньо-естетичний	художня
49	8	хлопчик	Художньо-естетичний	художня
50	9	дівчинка	Художньо-естетичний	художня

Додаток Б

Таблиця Б.1 - Результати методики «Автопортрет»

№	Опис малюнку
1	Маленький за розміром малюнок людини, виконаний з низьким рівнем деталізації, з контрастною кольоровою гамою, де домінують синій та оранжевий кольори. Фігура людини зображена у статичній позі, вона виглядає маленькою та нерухомою. Голова: маленька, очі: як крапки, рот, вуха, ніс: відсутні, руки: опущені вниз, ноги: короткі.
2	Середній за розміром малюнок людини, виконаний з високим рівнем деталізації та в яскравій кольоровій гамі. Постать зображена у граційній позі з акцентом на ноги. Голова: овальна, очі: великі, рот: усмішка, вуха: відсутні, ніс: зображений лінією, руки: витягнуті, ноги: довгі.
3	Мікрографічний за розміром малюнок людини, виконаний простим олівцем із низьким рівнем деталізації. Постать застигла у статичній позі, а на аркуші спостерігається велика кількість пустих полів. Голова зображена як маленьке коло, очі, рот, вуха та ніс відсутні. Руки представлені тонкими лініями та опущені, а ноги - короткими лініями. (варто зазначити, що дитина нещодавно втратила батька).
4	Гіперболізований за розміром малюнок людини з низьким рівнем деталізації та насиченою кольоровою гамою. Фігура має статичну «трикутну» позу, де домінує сукня-дзвіник. Голова крихітна відносно тіла, очі зображені як точки, а рот, як маленька лінія. Руки опущені на плаття, а ноги знаходяться під ним; вуха та ніс не промальовані.
5	Великий за розміром малюнок людини, виконаний із високим рівнем деталізації у темній кольоровій гамі. Фігура зображена у статичній позі фас, причому спочатку був зроблений контур фломастером, а потім він був необережно розмальований фарбами. Голова кругла з чорними колами, очі та рот також представлені чорними колами, а вуха та ніс відсутні. Руки зображені у вигляді паличок із довгими пальцями, а ноги також палички з великими ступнями.
6	Середній за розміром малюнок людини із середнім рівнем деталізації у темних тонах. Постать має фронтальну статичну позу, а її форма нагадує спортсмена. Голова округла, очі позначені точками, а рот представлений нейтральною лінією; вуха та ніс не промальовані. Руки розведені в сторони, а ноги прямі.
7	Великий за розміром малюнок, виконаний із середнім рівнем деталізації у різних кольорах. Це статичний фронтальний портрет, де погляд спрямований вгору («в небо»), а нижня частина тіла відсутня. Голова крупна та округла; очі великі з вираженими віями, рот чітко окреслений і зафарбований (імітація помади). Вуха відсутні (закриті волоссям), а ніс позначений двома вертикальними рисками. Руки та ноги на портреті не зображені.

Продовження таблиці Б.1

№	Опис малюнку
8	Великий за розміром малюнок людини із середнім рівнем деталізації, виконаний у зеленому кольорі. Постать зображена у динамічній позі, що передає сюжет гри у футбол. Голова кругла, очі позначені точками, а рот представлений усмішкою; вуха та ніс на малюнку відсутні. Руки розведені в сторони, ноги довгі.
9	Великий за розміром малюнок людини з середнім рівнем деталізації, де основним кольором є зелений. Фігура перебуває у динамічній позі, що відображає процес гри. Голова має круглу форму, очі точки, а рот зображений як усмішка. Вуха та ніс не промальовані; руки розведені, ноги довгі.
10	Великий за розміром малюнок людини із середнім рівнем деталізації, виконаний у зеленому та чорному кольорах. Динамічна поза створює образ гравця. Голова кругла, очі у вигляді точок, а рот усмішка. Вуха відсутні, проте ніс позначений лінією. Руки розведені в сторони, ноги довгі.
11	Великий за розміром малюнок людини із середнім рівнем деталізації, виконаний у сірому кольорі. Фігура статична, з акцентом на міцні м’язи на ногах. Голова кругла, очі точки, а рот зображений простою лінією. Вуха та ніс відсутні; руки напружені, ноги міцні.
12	Великий за розміром малюнок, що є портретом у фас, із високим рівнем деталізації у стриманих тонах. Особливістю є наявність специфічного головного убору або зачіски, що приховує частину обличчя. Голова велика; очі величезні з детальним промальовуванням зіниць та відблисків. Рот представлений маленькою лінією, вуха відсутні (закриті волоссям), а ніс чітко окреслений. Руки та ноги на портреті не зображені.
13	Великий за розміром малюнок людини із середнім рівнем деталізації, виконаний у яскравих кольорах. Постать статична, з акцентом на обличчі та великих очах. Голова велика, очі великі, рот зображений як усмішка, а вуха великі. Ніс на малюнку відсутній; руки відкриті, ноги пропорційні.
14	Великий за розміром малюнок людини з високим рівнем деталізації, виконаний яскраво та акуратно. Фігура статична, голова та очі великі, рот представлений усмішкою. Вуха відсутні, ніс чіткий; руки відкриті, ноги мають пропорційний вигляд.
15	Великий за розміром малюнок людини з високим рівнем деталізації у яскравих кольорах. Динамічна поза передає рух гімнастки. Голова овальна, очі великі, рот усмішка. Вуха відсутні, ніс чіткий; руки розведені в сторони, ноги довгі.

Продовження таблиці Б.1

16	Великий за розміром малюнок людини з високим рівнем деталізації, виконаний у рожевому кольорі. Поза динамічна, що підкреслює грацію. Голова овальна, очі великі, рот усмішка. Вуха не зображені, ніс чіткий; руки витягнуті, ноги довгі.
17	Великий за розміром малюнок людини з високим рівнем деталізації у яскравих тонах. Фігура в динаміці, особливістю є дуже широка посмішка. Голова овальна, очі великі. Вуха відсутні, ніс чітко окреслений; руки витягнуті, ноги довгі.
18	Великий за розміром малюнок людини з високим рівнем деталізації у рожевому кольорі. Динамічна поза створює враження, що постать трошки відірвана від землі. Голова овальна, очі великі, рот усмішка. Вуха відсутні, ніс чіткий; руки витягнуті, ноги довгі.
19	Великий за розміром малюнок людини з високим рівнем деталізації у яскравих кольорах, що передає активний рух. Поза динамічна, голова овальна, очі великі, рот представлений усмішкою. Вуха не промальовані, ніс чіткий; руки розведені в сторони, ноги довгі.
20	Середній за розміром малюнок людини з високим рівнем деталізації та яскравою палітрою. Поза активна (на прогулянці), на малюнку також присутній сніговик, оскільки дитина малювала взимку. Голова округла в шапці, очі чіткі точки, рот усмішка. Вуха приховані шапкою, ніс схематичний; руки розведені в сторони, ноги маленькі та стійкі.
21	Великий за розміром малюнок, що є статичним портретом із високим рівнем деталізації та яскравими кольорами. Акцент зроблено на зачісці (довга коса) та фоні. Голова овальна та пропорційна; очі великі, детально промальовані; рот виразні рожеві губи. Вуха відсутні (закриті волоссям), ніс має чіткий контур; руки та ноги на портреті не зображені.
22	Середній за розміром малюнок у рожевих кольорах, виконаний у спрощеній формі з мінімальною деталізацією. Фігура зображена у динамічній позі з круглою головою, очима-точками та усмішкою; руки розведені в сторони, а ноги короткі.
23	Середній за розміром малюнок у синіх тонах, що має схематичний характер із обмеженою кількістю деталей. Поза статична, голова округла, очі точки, рот усмішка; руки відкриті, ноги короткі.
24	Середній за розміром малюнок синього кольору, виконаний у стриманій схематичній манері. Постать статична з круглою головою, очима-точками та ротом у вигляді лінії; руки опущені, ноги короткі.
25	Середній за розміром малюнок у сірих кольорах, що має умовно-схематичний характер із підкресленням напруженості пози. Фігура статична, голова кругла, очі точки, рот лінія; руки напружені, ноги короткі.

Продовження таблиці Б.1

26	Середній за розміром рожевий малюнок, що має динамічний характер із вираженою руховою експресією. Голова округла, очі великі, рот усмішка; руки розведені в сторони, ноги короткі.
27	Великий за розміром малюнок у контрастних синьо-оранжевих кольорах, що зображує сніговика серед деталей зими. Постать має нелюдську подобу, очі чіткі, рот усмішка; руки опущені донизу.
28	Великий за розміром малюнок у яскравих кольорах, що передає емоції через динамічну позу. Голова овальна, очі великі, рот усмішка, ніс чіткий; руки витягнуті, ноги довгі.
29	Маленький за розміром чорно-білий малюнок із мінімальною деталізацією та схематичним характером. Постать статична, голова маленька, очі точки, рот лінія; руки опущені, ноги короткі.
30	Середній за розміром яскравий малюнок, що містить елементи одягу та прикрас (спідниця, взуття). Фігура статична, голова овальна, очі великі, рот усміхнений, ніс позначений двома вертикальними лініями; руки розведені з чітко промальованими пальцями, ноги стійкі.
31	Великий за розміром малюнок у сірих тонах, що відрізняється технічністю виконання. Постать статична, голова прямокутна, очі чіткі, рот та ніс зображені лініями; руки та ноги прямі.
32	Середній за розміром рожевий малюнок, орієнтований на передачу емоцій. Фігура статична, голова округла, очі великі, рот усмішка, ніс чіткий; руки відкриті, ноги довгі.
33	Великий за розміром малюнок у яскравих кольорах, що має виражений естетичний характер із високим рівнем деталізації образу. Постать статична, голова овальна, очі великі, рот усмішка, ніс лінія; руки відкриті, ноги довгі.
34	Великий за розміром яскравий малюнок, виконаний схематично. Фігура статична, голова квадратна, очі точки, рот усмішка; руки та ноги прямі.
35	Середній за розміром синій малюнок із мінімальною кількістю деталей та схематичним характером. Постать статична, голова округла, очі точки, рот лінія; руки опущені, ноги короткі.
36	Великий за розміром малюнок у яскравих кольорах з вираженим естетичним характером та сценічними елементами. Поза динамічна, голова овальна, очі великі, рот усмішка, ніс чіткий; руки розведені в сторони, ноги довгі.
37	Великий монохромний малюнок із фронтальною позою, де зображені ґудзики на кофті. Голова пропорційна, очі чіткі зі зіницями та відблисками, рот усміхнений, ніс полоска; руки великі з пальцями-полосками, ноги великі та замальовані.
38	Середній за розміром малюнок простим олівцем без фону та з низьким рівнем деталізації. Постать статична, голова округла, очі точки, рот лінія; руки опущені, ноги короткі.

Продовження таблиці Б.1

39	Великий малюнок простим олівцем, де зліва внизу зображена ще одна крихітна фігура. Голова кругла з волоссям дибом, очі як маленькі крапки, рот усмішка, вуха маленькі, ніс трикутник; руки-палички спрямовані вниз, ноги-палички розведені в боки.
40	Великий малюнок у сірому кольорі з натяком на пояс спортсмена. Фігура статична, голова кругла, очі точки, рот лінія; руки напружені, ноги міцні.
41	Середній за розміром малюнок у яскравих кольорах, що акцентує на геометрії форм. Постать статична, голова квадратна, очі точки, рот усмішка; руки та ноги прямі.
42	Середній за розміром яскравий малюнок, простий та схематичний. Фігура статична, голова квадратна, очі точки, рот лінія; руки та ноги прямі.
43	Великий монохромний (синій/фіолетовий) малюнок із заштрихованим тулубом та стопами. Постать статична, голова велика та округла, очі замальовані точки, рот усмішка, ніс овал; руки розведені в сторони з довгими пальцями, ноги довгі та тонкі.
44	Середній рожевий малюнок із символічними елементами. Постать статична, голова округла, очі великі, рот усмішка; руки відкриті, ноги короткі.
45	Середній за розміром рожевий малюнок із прикрасами та деталями зовнішності. Фігура статична, голова округла, очі великі, рот усмішка; руки відкриті, ноги короткі.
46	Середній синій малюнок, виконаний у схематичному стилі з мінімальною деталізацією. Постать статична, голова округла, очі точки, рот лінія; руки опущені, ноги короткі.
47	Середній за розміром рожево-жовтий малюнок із акцентом на рух та естетичність образу. Поза динамічна, голова округла, очі великі, рот усмішка; руки розведені в сторони, ноги довгі.
48	Середній малюнок у різних кольорах, виконаний у спрощеній графічній манері з нерівномірною деталізацією. Постать статична, голова кругла, очі точки, рот лінія; руки опущені, ноги короткі.
49	Середній малюнок у різних кольорах, що має схематичний характер із мінімальною кількістю деталей. Постать статична, голова кругла, очі точки, рот лінія; руки опущені, ноги короткі.
50	Великий малюнок у яскравих кольорах із символічними елементами. Фігура статична, голова овальна, очі великі, рот усмішка, ніс чіткий; руки витягнуті, ноги довгі.

Додаток В

Таблиця В.1 - Результати методики «Кактус»

№	Розташування	Розмір	Характеристика ліній	Сила натиску	Опис голок	Додаткова інформація
1	центр	середній	Контури нечіткі, "рвані"	помірна	«вилітають» за межі рослини	малюнок фломастером, кактус має грунт у вигляді піску, без предметів навколо
2	дещо зміщено вліво	середній	Чіткі	помірна	багато, трикутні як голки	пейзаж, багато інших деталей, солце, камні
3	на всю висоту	Дуже великий	Чіткі, кольорові, закриті	Помірна	Багаточисленні, довгі, по всьому контуру	Антропоморфність (обличчя, язик), горщик, одяг
4	з легким зміщенням ліворуч	Великий	Кактус «квітучий», з багатьма фіолетовими квітами. Голки дрібні	Середня, нерівномірна. Штрихування фломастером розмашисте	Голки (колючки) дуже короткі, майже непомітні на фоні яскравих квітів	Горщик прикрашений візерунками (квітами), є бічні відростки («руки»)
5	зі зміщенням вгору	Середній	Гострі, численні, хаотично розкидані	Висока. Лінії контуру та голок дуже чіткі й темні	Голки довгі, виступають далеко за межі контуру, нагадують «колючий дріт».	Горщик відсутній або кактус зображений як «дикий», що росте в піску
6	Центр	середній	Контури чіткі, але дещо переривчасті	помірний	Голки довгі, тонкі та численні.	Кактус складається з двох сегментів, має квітку.
7	зі зміщенням вгору	Великий. Малюнок займає майже весь простір аркуша.	Голки короткі, рідкі, спрямовані назовні. Лінії контуру чіткі	Сильна. Штрихування щільне, інтенсивне, особливо в зоні горщика та основи кактуса	Голки (колючки) не виглядають агресивно, вони швидше виконують функцію захисного бар'єру.	Кактус має «вушка» або відгалуження, що робить його схожим на фігуру людини або тварини.
8	центр	великий	Чіткі голки, паралельні	сильна	довгі	Кактус має округлі форми
9	центр	великий	Чіткі	помірна	Довгі, багато	Без інших деталей

Продовження таблиці В.1

№	Розташування	Розмір	Характеристика ліній	Сила натиску	Опис голок	Додаткова інформація
10	центр	великий	Чіткі, добре промальовані	сильна	довгі	Є інші деталі
11	центр	великий	Грубі	сильна	довгі	Агресивний
12	центр	великий	чіткі, плавні	помірна	Гострі, довгі	Дикий, у пустелі
13	центр	Дуже великий	Контурна лінія чітка, замкнена	сильний, особливо по контуру	Голки короткі, гострі, розташовані рівномірно по всьому периметру та на поверхні стебла	Він росте в об’ємному горщику коричневого кольору. На горщику є яскрава жовта етикетка з чітким написом «КАКТУС»
14	центр	великий	Рівні	Помірна	дрібні	є деталі
15	центр	великий	Чіткі	Помірна	короткі	Форма
16	центр	великий	Плавні	Помірна, по контуру	короткі	є деталі
17	центр	великий	округлі	Помірна	короткі	є деталі
18	центр	великий	Плавні	Помірна	короткі	Натуральність
19	центр	великий	Добре промальовано	Помірна, по контуру, але не всюди	короткі	Форма округла
20	Чітко по центру, на лінії	Малий (відносно аркуша)	Чіткі, закриті контури	Помірна, впевнена	Короткі, численні, по всьому контуру	Наявність «відростків» (діток),хорошо себе почуває, він в пустелі він звик до такого клімату. Йому добре поки його не зїв верблюд
21	Центр	Середній	Численні, гострі та довгі. Вони густо розташовані по всьому контуру рослини та на внутрішніх сегментах	Дуже висока. Лінії голок промальовані з великим зусиллям, вони темні та чіткі, що вказує на імпульсивність та емоційну напругу	Голки нагадують «щітку» або захисний щит.	Кактус має два великих відростки («руки»), що тягнуться вбік. Горщик на столі, вокруг багато різних деталей, як кімната, сонце та картина на стіні.
22	центр	середній	Нерівні	Слабка	короткі	без деталей
23	центр	середній	м’які	Помірна	короткі	без деталей

Продовження таблиці В.1

№	Розташування	Розмір	Характеристика ліній	Сила натиску	Опис голок	Додаткова інформація
24	центр	середній	м’які	Помірна, не яркі олівці	короткі	без деталей
25	центр	середній	Чіткі	Сильна	довгі	контроль
26	центр	середній	Плавні	Помірна	короткі	без деталей
27	Центр	Великий	Чіткі, прямі, кутасті	Помірна, товсті фломастери	Короткі, рівномірні	Прямокутні форми
28	центр	великий	Плавні	Помірна	короткі	без деталей
29	центр	середній	Чіткі	Помірна	дрібні	натуральність
30	центр	середній	плавні, замкнені	Помірна	Короткі, рідкі	У горщику, є квітка
31	центр	великий	Чіткі	Сильна	дрібні	є прикраси
32	центр	середній	Плавні	помірна	короткі	квіти
33	центр	великий	Чіткі	помірна	середні	є прикраси
34	центр	великий	Кутові	сильна	гострі	без деталей
35	центр	середній	Чіткі	помірна	дрібні	без деталей
36	центр	великий	Чіткі	помірна	короткі	квітка
37	центр	великий	чіткі, дрібні, деталізовані	помірна	Численні, дрібні	Багато відростків
38	центр	середній	Нерівні	слабка	рідкі	без деталей
39	Центр	Гігантський. Заповнює весь простір	Численні, гострі, розташовані по всьому контуру	Дуже сильна. Виражена штриховка фломастером	Голки довгі, зигзагоподібні, створюють ефект "колючого контуру"	Відсутність горщика. Кактус не "заземлений", росте з нікуди
40	центр	великий	Грубі	сильна	довгі	агресія
41	центр	середній	Кутові	помірна	гострі	квітка
42	центр	середній	Кутові	помірна	гострі	квітка
43	Зліва, центр аркуша	Середній	Прямі, кутасті, штриховка	Висока (натиск сильний)	Довгі, численні, гострі (колючий)	"В пустелі, там їх багато", заштрихований, квадратний
44	центр	середній	Плавні	помірна	дрібні	квіти

Продовження таблиці В.1

№	Розташування	Розмір	Характеристика ліній	Сила натиску	Опис голок	Додаткова інформація
45	центр	середній	Плавні	помірна	дрібні	є квіти
46	центр	середній	м’які	помірна	короткі	без деталей
47	центр	середній	плавні, м'які	помірна	короткі, рівномірні	є горщик
48	центр	середній	Нерівні	помірна	середні	без деталей
49	Центр	середній	Нерівні	помірна	середні	без деталей
50	Центр	великий	Плавні	помірна	короткі	декор

Додаток Г

Таблиця Г.1 - Результати опитувальника мотивації

№	Внутрішня мотивація	Зовнішня позитивна	Зовнішня негативна	Соціальна мотивація
1	Середня	Середня	Висока	Низька
2	Висока	Висока	Низька	Висока
3	Середня	Середня	Висока	Висока
4	Середня	Середня	Висока	Висока
5	Низька	Середня	Висока	Низька
6	Висока	Висока	Низька	Висока
7	Висока	Висока	Середня	Висока
8	Висока	Висока	Низька	Висока
9	Висока	Висока	Низька	Висока
10	Висока	Висока	Низька	Висока
11	Висока	Середня	Середня	Висока
12	Середня	Висока	Низька	Середня
13	Висока	Висока	Низька	Висока
14	Висока	Висока	Низька	Висока
15	Висока	Висока	Низька	Висока
16	Висока	Висока	Низька	Висока
17	Висока	Висока	Низька	Висока
18	Висока	Висока	Низька	Висока
19	Висока	Висока	Низька	Висока
20	Висока	Середня	Низька	Висока
21	Висока	Висока	Низька	Висока
22	Середня	Висока	Низька	Висока
23	Середня	Середня	Низька	Середня
24	Середня	Середня	Низька	Середня
25	Середня	Середня	Висока	Середня
26	Висока	Висока	Низька	Висока
27	Висока	Висока	Низька	Середня
28	Висока	Висока	Низька	Висока
29	Висока	Середня	Низька	Середня
30	Висока	Середня	Низька	Висока
31	Висока	Середня	Низька	Середня
32	Висока	Висока	Низька	Висока
33	Висока	Висока	Низька	Висока
34	Висока	Висока	Низька	Середня
35	Висока	Середня	Низька	Середня
36	Висока	Висока	Низька	Висока
37	Висока	Низька	Низька	Середня
38	Середня	Середня	Середня	Середня

Продовження таблиці Г.1

№	Внутрішня мотивація	Зовнішня позитивна	Зовнішня негативна	Соціальна мотивація
39	Висока	Висока	Низька	Висока
40	Висока	Середня	Середня	Висока
41	Середня	Середня	Низька	Середня
42	Середня	Середня	Низька	Середня
43	Висока	Середня	Низька	Висока
44	Висока	Середня	Низька	Висока
45	Висока	Середня	Низька	Висока
46	Середня	Середня	Низька	Середня
47	Висока	Висока	Низька	Висока
48	Середня	Середня	Низька	Середня
49	Середня	Середня	Низька	Середня
50	Висока	Висока	Низька	Висока